

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

Vztah mezi pěstounskými rodinami a jejich sousedy

Na příkladu několika rodin z Pardubického kraje

Johana Svíbová

Bakalářská práce

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Johana SVÍBOVÁ**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Vztah mezi pěstounskými rodinami a jejich sousedy: na příkladu několika rodin z Pardubického kraje**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zabývá situací pěstounských rodin a jejich vztahů se sousedy. Cílem je popsání vazeb, které rodina, převážně z pohledu rodičů - pěstounů, vůči nim má a také změn, které následovaly po přijetí "cizího" dítěte (popřípadě více dětí) do rodiny. Nechce ale podat pouze jednostranný rozbor a tak zohlední i pohled sousedů - jak přijímají takové rodiny a jaký na ně mají názor, popřípadě zda-li se nějak změnil, poté co se sami setkali s pěstounskou rodinou ve svém okolí. Práce bude založena na vlastním výzkumu, který proběhne mezi několika pěstounskými rodinami a jejich sousedy v pardubickém kraji. Výzkumné metody: kvalitativní výzkum - polostrukturované rozhovory, narativní rozhovory, otevřené zúčastněné pozorování, analýza dokumentů Časový plán: srpen 2008 až únor 2009

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Archerová, C.: Dítě v náhradní rodině, 2001 Bubleová, Věduna; Benešová, Lucie. Hledáme nové rodiče. Praha: Středisko NRP, 2001 Kovařík Jiří a kol. Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: SNRP a Portál, 2004. Matějček, Z. a kol.: Náhradní rodinná péče, 1999 Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, 1994 Millichap Nancy: Foster care, Watts, 1994 Sobotková, I. Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. Praha: MPSV, 2003. Svobodová, Michaela; Vrtbovská, Petra; Bártová, Darina. Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice (2001). Česká republika: DOM, 2002. Zkušenosti adoptivních rodičů a pěstounů odjinud. Sborník prací německých a rakouských autorů. Praha: FOD, 1996.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.**
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSC.
děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 6. 2009

Johana Svíbová

Tuto práci bych ráda věnovala Milanovi - za to žes přišel, kámo.

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem svým respondentům, jak těm kteří mě čekali, tak těm pro které jsem byla překvapením a přesto mě nevyhnali. Dále bych chtěla poděkovat Tomášovi Boukalovi, za podmětné připomínky a velkou míru tolerance. Za toleranci, trpělivost, čas a ochotu chci poděkovat Zuzanně Bedřichové. Mé díky také patří pracovníkům o.s. Amalthea.

Chtěla bych také poděkovat své rodině, za to že mě přivedla k pěstounství, za jejich péči, dětství, trpělivost a pomoc. Ráda bych poděkovala i všem na „bytečku“, kteří se mnou toto nervózní období přečkali. A jedno speciální poděkování Adamovi, za připomínky, podporu, povzbuzování, promluvy, za sezení a ťukání vedle mě a za vše ostatní (však on už ví).

ANOTACE

Tato bakalářská práce přibližuje na příkladu několika pěstounských rodin a jejich sousedů, jakým způsobem ovlivňuje pěstounství mezilidské vztahy. Nejprve se zabývá stručnou charakteristikou rozdílů mezi rodinou manželskou a pěstounskou a následně rozebírá jejich vztah v kontextu sousedství. Práce tak v prostředí sousedství pohlíží na městský a venkovský prostor, na etnicitu dítěte a na komunikaci mezi sousedy. Následující část práce je věnována pohledu na pěstouny jako na minoritu, komunitu a neposledně jako na *communitas*, popsaná V. Turnerem.

Klíčová slova

pěstounská péče – sousedství – komunita – minorita - *communitas*

TITLE

The Relationship between the Foster Families and their neighbours - On the Example of Several Families in Pardubice Shire

ANNOTATION

This bachelor work depicts on example of several foster families and their neighbours how and in which ways foster care influences interpersonal relations. First part deals with brief characteristic differences between marriage family and the foster family. Afterwards describes directly their relationship in the context of neighbourhood. Theses in this surroundings of neighbourhood looks at urban and countryside environment, ethnicity of foster child and at communication between neighbours. Next part of work inscribe foster parents as minority, community and lastly as *communitas* as described by V. Turner.

Key words

Foster care – neighbourhood – community – minority – *communitas*

Obsah:

1	ÚVOD	8
1.1	Metodologie	9
2	Z NUKLEÁRNÍ RODINY V RODINU PĚSTOUNSKOU	13
2.1	Rodina v naší společnosti	13
2.2	Pěstounská rodina	14
2.2.1	Představení vybraných pěstounských rodin	16
2.3	Změna rodiny v pěstounskou rodinu v kontextu naší společnosti	19
3	SOUSEDSTVÍ	20
3.1	Definice sousedství	20
3.2	Potřeba sdílení informací	22
3.3	Důvody, které mohou vést k pěstounské péči	25
3.4	Výběr dětí v kontextu lokality a etnického původu	27
3.5	Ovlivňuje přítomnost pěstounské rodiny své okolí k podobnému rozhodnutí? 33	
3.6	Shrnutí	34
4	PĚSTOUNI JAKO MINORITNÍ SKUPINA V MAJORITNÍ SPOLEČNOSTI	37
4.1	Pěstouni jako minorita?	37
4.2	Existence neviditelných pout mezi pěstouny	40
4.3	Zájmová komunita – communitas	45
4.4	Shrnutí	50
5	ZÁVĚR	52
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ INFORMACÍ	54
6.1	Seznam použité literatury	54
6.2	Seznam další literatury související s tématem	56
6.3	Internetové zdroje	57
6.3.1	Internetové články	57
6.3.2	Internetové stránky	58
7	Seznam příloh	59
7.1	Fotografická příloha č. 1	60
7.2	Fotografická příloha č. 2	61

1 ÚVOD

Tato bakalářská práce je o pěstounech. Není první a věřím, že ani poslední, která se zabývá problematikou náhradní rodinné péče. Na rozdíl od ostatních autorů se ale v této práci nechci zabývat výchovou dětí v pěstounské péči, nechci rozebírat vztahy, které se tvoří po příchodu dítěte do rodiny, nebudu se věnovat identifikaci dětí, státní podpoře ani historii pěstounské péče. Nechci se vlastně vůbec soustředit na děti. Tato problematika spojená s pěstounstvím byla velmi dobře zpracována, ať už se jedná o psychologii,¹ poradenství v péči o dítě,² právní poradenství³ ad. V této práci jsou děti, a tedy i pěstounství jako právní prvek, pouze jakýmsi prostředníkem, který svým příchodem ovlivní situaci a již zaběhnutá pravidla. A tím se dostáváme konečně k tématu této práce. Ta se zabývá dvěma základními okruhy: jednak vztahy, které mezi sebou mají rodiče/pěstouni, jednak způsobem, jak se lidé v jejich bezprostředním okolí dívají na rodiny, které se mezi sebe rozhodnou přijmout „cizí“ dítě?

Toto byl prvotní záměr práce, popsat mezilidské vztahy a jejich proměnu v kontextu pěstounské péče. S probíhajícím výzkumem jsem ale stále více zjišťovala, že pěstouni tvoří – z antropologické perspektivy obzvláště – zajímavou komunitu. Připojila jsem proto k práci krátkou kapitolu, která popisuje právě tuto problematiku.

Proč ale právě pěstounství a sousedé? Když jsem byla malá, moji rodiče přijali k nám do rodiny „cizí“, navíc romské, dítě, které se velmi rychle stalo velmi známým příslušníkem naší rodiny i mezi sousedy. Můj dojem z dětství byl, že se k nám po příchodu malého bratra začali sousedé chovat odměřeněji. Netrvalo to věčně, brzy tato nálada

¹ MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994.; MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1. vyd. Praha : Portál, 1999.

² ARCHEROVÁ, Caroline. Dítě v náhradní rodině : nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině. Přeložila Petra Vlčková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.; VRTBOVSKÁ, Petra. Co to je (profesionální) pěstounská péče : Základní informace o náhradní rodinné péči (brožura). Praha : DOM, Natama, 2004.; VRTBOVSKÁ, Petra. Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma : průvodce pro pěstouny. Praha : Natama, 2006.; RYAN, Tony. Vytváření knihy života, pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti : praktický rádce. Praha : Natama, 2006.

³ Pěstouni mají právo na služby : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007.

odezněla a vše se vrátilo do zaběhnutých kolejí, ale tento zážitek ve mně zůstal. Když bylo založeno občanské sdružení Amalthea a my jsme se začali stýkat s ostatními pěstouny, mluvilo se o různých tématech, ale z nějakého záhadného důvodu nebyli sousedé nikdy na programu. Zajímalo mě proto, zda pěstounství jako nový prvek v sousedství má nějaký dopad na vztahy, které si lidé mezi sebou tvoří i několik dekád, zda v tom hraje roli, jakého původu dítě je a kde rodina bydlí.

Práce je rozdělena do tří částí. První část popisuje rodinu jako takovou, rodinu pěstounskou a rozdíly mezi nimi. Druhá část je zaměřena na sousedství, na které se podíváme z několika perspektiv – např. komunikace nebo důležitosti lokality a etnicity atd. Další kapitolou, tedy třetí, je oddíl o komunitách. Zde bude popsáno, jakým způsobem je možno pěstouny klasifikovat jako menšinu, následně komunitu. Nakonec se v této kapitole ještě podíváme na složku *communitas* v rámci komunity, jak ji popisuje Turner.⁴

Již z charakteristiky práce vyplývá, že je pouze sondou a nemá tak ambice postihnout celkový pohled pěstounů na sousedy, sousedů na pěstouny a jejich vzájemný vztah. Poslední kapitola pak popisuje jednu určitou (avšak proměnlivou) skupinu/komunitu pěstounů. Tato sonda byla vedena metodou kvalitativního, úzce zaměřeného výzkumu a ilustruje situaci panující v pardubickém kraji na příkladu čtyř pěstounských rodin a jejich okolí, respektive rodin sdružených v občanském sdružení Amalthea

1.1 Metodologie

Oficiálně jsem svůj výzkum započala v červenci roku 2008, tehdy jsem oslovila pěstouny – své budoucí respondenty, zda by byli ochotni spolupracovat. Tou dobou jsem jim také představila záměr svého bádání a směr, jakým se bude můj výzkum ubírat. Během těchto rozhovorů, které probíhaly na táboře pro pěstounské rodiny, s pěstouny a pracovníky o.s. Amalthea,⁵ se mi podařilo utřídit si myšlenky o průběhu a otázkách výzkumu.

⁴ TURNER, Victor. Průběh rituálu. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2004.

⁵ O o. s. Amalthea podrobněji viz níže v textu.

Můj záměr bylo popsat, jaké vztahy mají pěstouni se svými sousedy a jak se liší oproti vztahům, které s nimi měli před pěstounstvím. Proto jsem se domluvila se čtyřmi rodinami, které splňovaly mnou předem stanovená kritéria. Těmi byly:

- vlastní děti – pro vyřazení párů, které si pěstounskou péčí substituují vlastní děti a které by měly žádat spíše o adopci
- lokalita – rozhodla jsem se pro prostředí města a vesnice, tak aby vždy dvě rodiny byly z jednoho, respektive druhého prostředí, pro možnost poukázat na případné rozdíly
- etnický původ dítěte – podobně jako u lokality jsem zvolila dvě rodiny s romským dítětem a dvě pouze s dětmi majoritního původu

O způsobu výběru se podrobněji rozepisuji v kapitole o pěstounských rodinách (kapitola 2.2).

V každé lokalitě jsem pak navštívila nejbližší sousedy, abych mohla postihnout i pohled druhé strany.

V neposlední řadě jsem doplnila výpovědi pěstounů o poznatky, které jsem nasbírala během své dobrovolnické činnosti v o.s. Amalthea při rozhovorech s ostatními pěstouny.

Tím se dostáváme k výzkumnému postupu jako takovému. Jak jsem již naznačila, první fází mého výzkumu byly nestrukturované a neformální rozhovory s pěstouny během letního tábora a dalších víkendových setkání. Později, když probíhal výzkum u vybraných rodin, jsem se ptala dalších pěstounů na pravidelných čtvrtečních odpoledních klubech, které se konají dvakrát do měsíce v prostorách o.s. Amalthea v Chrudimi.

Vlastní výzkum proběhl formou polostrukturovaných rozhovorů s pěstouny a sousedy. Protože s pěstouny jsem byla předem domluvená na termínu a také tušili, co zkoumám, nebyly zde žádné nesnáze. Tyto výzkumy probíhaly u pěstounů doma, a tak se často stalo, že mezi otázkami a odpověďmi jsem trávila čas s dětmi. S rodinami jsem i poté zůstávala v kontaktu, abych si v případě nedostatečných informací nebo nesrovnalostí mohla sporné pasáže doplnit. S většinou z nich jsem se i po uskutečněných výzkumných návštěvách potkávala na odpoledních klubech, kde za mnou často přicházeli pěstouni sami a sdělovali mi poslední zážitky se sousedy. I když často jejich vyprávění nemělo se sousedstvím a pěstounstvím nic společného, byly tyto

informace v konečném důsledku důležité např.: úklid chodníků a jiných společných prostranství, křik dětí apod. Navíc tyto rozhovory probíhaly ve společnosti dalších pěstounů, a proto se k sousedství nakonec vyjádřili i ti z pěstounů, kteří nebyli v užším výběru.

V případě sousedů jsem volila jinou strategii. Protože ve většině případů o mém příchodu nevěděli do chvíle, než jsem u nich zazvonila, nemohli si otázky předem promyslet.⁶ Jejich odpovědi byly proto více spontánní. Opět jsem se sousedy vedla neformální rozhovory, které měly charakter polostrukturovaných otázek. Jestliže se v případě pěstounů jednalo o dlouhodobý výzkum, šetření mezi sousedy bylo oproti tomu krátkodobé (maximálně jsem se s některými sousedy potkala znovu při další návštěvě, ale o pěstounství jsme hovořili pouze okrajově). Oproti pěstounům jsem ale mezi sousedy měla více respondentů, a i když jsem v některých lokalitách nemluvila se všemi, stále jich bylo dost, aby jejich výpovědi poskytovaly reprezentativní obrázek v poměru k velikosti terénu.

A konečně bych chtěla zmínit, že všechny své respondenty jsem o svém výzkumu a jeho záměru, tedy o svém výzkumném cíli a mé pozici výzkumnice, informovala na začátku rozhovorů. Pouze způsob představení projektu se lišil podle zkoumané skupiny. U pěstounů jsem za cíl uváděla vztahy pěstounů a jejich sousedů. Snažila jsem se vyzdvihnout pěstounství jako hlavní faktor těchto vztahů a zajímalo mě, zda se v rámci mezilidských/sousedských vztahů sousedé v předpěstounském období chovali jinak. U sousedů jsem naopak do popředí stavěla zájem o jejich pohled (názor) na pěstounství, zda se pěstouni chovají ke svému okolí jiným způsobem od doby, kdy k nim přišlo „cizí“ dítě.

Co mě osobně zarazilo, byl zájem jak pěstounů, tak sousedů o to, zda jsem výzkum prováděla i u druhé skupiny. Dále mi kladli otázky na důvod zvoleného tématu, na co jsem již přišla apod. Ani s těmito fakty jsem se netajila. Myslím, že právě zvolený způsob otevřenosti a ochoty mluvit o svém záměru a cíli mi poskytl poměrně otevřené odpovědi.

V případě pěstounů mohu hovořit o dostatečném odstranění hranic mezi výzkumníkem a respondenty, jak je popisuje Bernard. Vyvarovala jsem se tedy momentu změny chování respondentů, jakmile začnou tušit, že jsou

⁶ Ačkoliv pěstouni měli v tomto jakýsi náskok, mohli volit, co řeknou, díky naší dlouholeté známosti, kdy se jako dobrovolnice starám o jejich děti, nemám obavu ze zamlčených informací.

zkoumání.⁷ Toho se mi podařilo u pěstounů docílit hlavně díky předchozí známosti. U sousedů nemohu tvrdit, že jsem na tento problém nenarazila. Myslím ale, že právě díky popisované neformálnosti⁸ se mi i v tomto prostředí nakonec podařilo získat poměrně nezkreslené informace, stanoviska a postoje.

Výzkum jsem ukončila v květnu roku 2009. Během výzkumu jsem došla k názoru, že pěstouni jsou z antropologického hlediska poměrně zajímavou a ucelenou komunitou, a proto jsem se rozhodla do druhé části své práce zařadit kapitolu, která se touto tematikou zabývá podrobněji. Protože ale toto nebyl prvotní účel práce, je tato kapitola pouze jejím úvodem. Pro tuto část výzkumu jsem nakonec absolvovala několik pěstounských „sezení“ jako nezúčastněná pozorovatelka během odpoledního klubu (samozřejmě jsem se nakonec i zapojovala do hovorů, většinou při dotazu směřovaném na mou osobu).

Provedený výzkum se přirozeně opírá o odbornou literaturu, zejména zahraniční produkce. Zpočátku jsem shledávala obtížným nalézt antropologickou literaturu zabývající se tématem podobným nebo příbuzným. Přes sociální psychologii a přes studium komunit jsem se nakonec dostala k literatuře sociologické a antropologické zabývající se sousedstvím a komunitami. Právě díky článkům o sousedství, které jsou často v kontextu nebo konfrontaci s komunitami, jsem nakonec dospěla k napsání poslední kapitoly. Větší problém byl nakonec na poli literatury zabývající se pěstounstvím. Jak zmiňuji již v úvodu, existuje množství literatury týkající se tohoto tématu. Většina jí ale pochází z oborů jako psychologie, sociální práce, sociálně-právní poradenství apod. Část naší práce věnovaná pěstounství z ní nakonec čerpala, právě z důvodu, že se ukázalo jako podnětné představit pěstounství. To jsem poté zasazovala do kontextu sousedství pomocí dostupné literatury na toto téma.

Na závěr bych jen zmínila, jakým způsobem jsem v textu práce citovala své respondenty. Protože text pojednává jednotně o pěstounech, respektive

⁷ BERNARD, H. Russell. Research Methods in Anthropology : Qualitative and Quantitative Methods. 3rd edition. New York : 2002. 560 s.

⁸ Díky tomu, že jsem výzkum prováděla na jaře a na podzim, jsem měla možnost potkávat sousedy při práci na zahrádce nebo na lavičkách před domem. Ve městě jsem rozhovory sice většinou prováděla mezi dveřmi, ale i přesto po několika rozpačitých okamžicích se téměř vždy (když respondenti zjistili, že nic nenabízím, neprodávám a že je nezdržím dlouho) podařilo přejít k uvolněnějšímu tónu jak mě osobně, tak sousedům.

sousedech, nepovažovala jsem za důležité primárně rozlišovat jakékoliv ukazatele (gender, pohlaví, věk, jméno, místo bydliště). Text se tak drží slovních spojení jako respondent/ka, respondenti, pěstoun/ka, pěstouni, soused/ka, sousedi. Text, který je citací (nebo parafrází) výpovědí respondentů je psán *kurzívou* a v „uvozovkách“.

2 Z NUKLEÁRNÍ RODINY V RODINU PĚSTOUNSKOU

Protože se tato práce nepřímo zabývá i rozdíly mezi rodinou tak, jak ji chápe majorita (tj. rodinu tvoří rodiče a jejich biologičtí potomci), a rodinou náhradní – pěstounskou, nejprve tyto pojmy stručně definujeme. Následující kapitola zpracovává téma rodiny – nukleární a pěstounské. Krátce poukazuje na různé typy pěstounských rodin, jejich motivace a konečně také představuje přímo rodiny, u kterých byl výzkum prováděn, se zaměřením na etnicitu dítěte/dětí a lokalitu, kde tyto rodiny žijí.

V následující kapitole budeme vycházet především z prací českého psychologa Zdeňka Matějčka, který je předním odborníkem na problematiku pěstounské péče.

2.1 Rodina v naší společnosti

Rodina se jako téma v antropologii vyskytuje od svého počátku. Jak uvádí Joan Vincent, rodinné vztahy, rodina a vztahy mezi rodinami hrály právě pro svou transkulturní rozšířenost důležitou roli při zkoumání ekonomiky, práva, politických systémů, genderové role jedince ve společnosti atd.⁹

Protože se ale tato práce zabývá samotnou rodinou, musíme ji nejprve definovat. Popis rodiny bude variovat podle metodologického přístupu, který se liší s každým vědním oborem. Psycholog Zdeněk Matějček uvádí, že rodina je zde „především z potřeby své potomstvo ochraňovat,

⁹ VINCENT, Joan. *Anthropology and Politics : Visions, Traditions and Trends*. Tuscon. University of Arizona Press. 1990.

učit, vzdělávat, připravovat pro život.“¹⁰ Z pohledu sociologa Giddense představuje rodina „skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědni za výchovu dětí. Příbuzenství je vztah mezi jedinci, který vzniká buďto sňatkem, nebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii.“¹¹ Neposledně bychom chtěli uvést definice, ke kterým se dnes přiklání antropologie. V tomto pojetí a v kontextu naší společnosti je rodina manželská (konjugální) tvořena matkou, otcem a jejich pokrevními (biologickými) potomky.¹²

Pokusme se tedy shrnout tyto definice pro další použití. Rodina v pojetí zmíněných věd se týká pouze té nejužší skupiny lidí, kterou tvoří matka a otec (manželé) a jejich potomci. Zároveň rodina neslouží pouze k vlastní reprodukci, ale také k ochraně, vzdělávání a výchově dětí.

Pokud se ale chceme zaměřit na rodinu v naší společnosti, tedy v české společnosti 21. století, není už tento popis úplně jednoznačný. V dnešní době musíme brát v potaz rodiny rozvedené, kdy oba partneři často zakládají nové rodiny. Vznikají tak rodiny, kde jsou děti z původního manželství (jež mají pokrevní vazbu pouze k jednomu z rodičů) a děti z nového manželství (které jsou pokrevně spřízněné s oběma rodiči). Dále je zde mnoho rodin, v nichž děti vychovává pouze jeden rodič, buď z důvodu rozvodu, nebo absence otce/matky od počátku.

Neposledně musíme počítat i s rodinami pěstounskými (o kterých bude následující kapitola), tedy rodinami, které se starají o dítě, jež se jim nenarodilo.¹³

2.2 Pěstounská rodina

Pěstounství je jedna z forem státem uznávaných podob náhradních rodinné péče. Nejedná se o adopci, nebo-li osvojení, kdy po příchodu

¹⁰ MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

¹¹ GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha : Argo, 2001.

¹² MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. - dotisk. Praha : SLON, 2006; SKUPNIK, Jaroslav. Manželství a sexualita z antropologické perspektivy.(In) MALINA, Jaroslav. (Ed.) *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie : Modulové texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů*. Brno : Nadace Universitas Masarykiana/Masarykova univerzita v Brně/NAUMA, 2002.

¹³ MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

dítěte do nové rodiny, která ho od té chvíle přijímá za své, začíná za ně být tato nová rodina plně právně zodpovědná a chová se k němu, jako by se do této rodiny narodilo. To obnáší i nové příjmení, popřípadě křestní jméno, které se dítěti s příchodem do rodiny mění.¹⁴

Oproti tomu pěstounství je původně opravdu pouze péče. Dítě proto nepřijímá nové příjmení, jeho biologičtí rodiče neztrácí možnost se se svým potomkem stýkat a zůstávají jeho zákonnými zástupci.¹⁵ I samotnou pěstounskou péči můžeme rozdělit do několika podskupin. První je skupinová, kdy dítě zůstává v ústavní péči, ale má blíže ke svým pečovatelům/vychovatelům. Nejlepším příkladem takovýchto zařízení jsou české SOS vesničky.¹⁶

Další formou pěstounské péče je tzv. pěstounská péče individuální. V rámci této péče je dítě umístěno do péče manželů, kteří by se již z principu pěstounské péče neměli stylizovat do role rodičů (tedy jako tomu bývá při osvojení).¹⁷ Dítě i nadále zůstává potomkem svých biologických rodičů, kteří mají právo se s ním i nadále stýkat (tato setkání většinou probíhají za přítomnosti pěstounů, sociální pracovnice a popřípadě neziskové organizace, jakou je třeba o. s. Amalthea).¹⁸ Často se s pěstounskou péčí počítá jako s přechodnou do té doby, než bude původní rodina schopná se o své dítě znovu postarat. Ve skutečnosti, jak je možné pozorovat i na přípravných víkendech, si mnoho žadatelů o pěstounskou péči tuto formu vybírá právě z důvodu kratší čekací doby, než tomu bývá z adopce, i přes možnost dostat tzv.

¹⁴ BUBLEOVÁ, Věděna; KOVAŘÍK, Jan. Organizace náhradní rodinné péče. s. 31 – 42. In MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1. vyd. Praha : Portál, 1999.

¹⁵ MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.; VRTBOVSKÁ, Petra. Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma : průvodce pro pěstouny. Praha : Natama, 2006.

¹⁶ BUBLEOVÁ, Věděna; KOVAŘÍK, Jan. *Organizace náhradní rodinné péče*. s. 31 – 42. In MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1. vyd. Praha : Portál, 1999.

¹⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychologická hlediska náhradní rodinné péče*. s. 43 – 52. In MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1. vyd. Praha : Portál, 1999.

¹⁸ Právní ustanovení, práva a povinnosti pěstounů a biologických rodičů upravuje § 45 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, který je možno najít na portálu veřejné správy České republiky <<http://portal.gov.cz>>, nebo s doplněním a vysvětlivkami v knize *Pěstouni mají právo na služby* : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007.

„méně kvalitní dítě¹⁹“. Proto se často stává, že s dočasností žadatelé nepočítají a z pouze přechodných a provizorních vztahů se stává vztah trvalý. Jak jsem již zmiňovala, psycholog Zdeněk Matějček je toho názoru, že by se pěstouni neměli stylizovat do role rodičů, protože děti mají biologické rodiče a pěstounská péče nevylučuje možnost kontaktu s nimi.²⁰ Na druhou stranu připouští, že emocionální pouto se tvoří vždy a že děti považují za své „rodiče“ ty, kteří se o ně dobře starají a mají k nim citový vztah.²¹ Právě to je i případ rodin, u nichž jsem prováděla svůj výzkum, všechny rodiny doufají (a víceméně jsou si tím jisté), že děti u nich zůstanou a dětské oslovení „mami/tati“ je naprosto přirozené a nenucené stejně tak jako přístup pěstounů ke „svým“ dětem.

2.2.1 Představení vybraných pěstounských rodin

V tomto oddíle bych ráda představila rodiny, u nichž jsem prováděla praktickou část svého výzkumu. Ten spočíval ve vedení polostrukturovaných rozhovorů se čtyřmi pěstounskými rodinami. Ty jsem záměrně vybírala podle dvou kritérií, které podle mě mohou ovlivnit výběr dítěte a zároveň chování a názor sousedů. Jedná se o etnický původ dítěte²² a o lokalitu.

Etnickým původem dítěte mám, pro účely této práce, na mysli hlavně původ romský. Mezi dětmi umisťovanými do pěstounské péče je mnoho dětí právě romského původu, oproti dětem z jiných etnik, ať už se jedná o děti z Asie, nebo Afriky, které jsou v českých pěstounských rodinách spíše raritou.

K termínu etnicita dítěte bych ještě ráda dodala, že zde budu používat

¹⁹ Ačkoliv může pojem „méně kvalitní dítě“ znít až pejorativně, bývá neoficiálně používán. Jeho význam přeneseně znamená, že do pěstounské péče jdou – kromě dětí, které nejsou k adopci/osvojení **volné** – i děti, které k adopci/osvojení nejsou **vhodné**, kvůli mentálnímu či fyzickému handicapu. O zdravotním stavu a jiných potížích (jako například disgrafie, dislexie atd.) viz studie *Pěstouni mají právo na služby* : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007.

²⁰ MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

²¹ MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994.

²² U dětí, které se dostávají do ústavní/pěstounské péče, se mnohdy, zvláště pokud se jedná o děti mladšího věku, jedná o připsanou etnickou identitu. Pro účely této práce budeme pracovat s významem pojmu etnicitám tak, jak ho popisuje Průcha: „*Etnicita* je souhrn kulturních, rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu, formujících etnické vědomí člověka, jeho *etnickou identitu*.“ (PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova : příručka (nejen) pro učitele. 1. vyd. Praha : Triton, 2006. s. 29)

výše zmíněná slovní spojení – dítě jiného etnického původu, romské dítě – pod kterými chápu děti, jež jsou společností jako romské brány, tedy děti s tmavší pletí, jejichž biologičtí rodiče jsou romského původu, což u dětí v pěstounské péči lze dohledat v rodném listě. Pokud naopak hovořím o dětech stejného původu jako pěstounská rodina (s přihlédnutím k terénu, kde se žádná romská pěstounská rodina nevyskytuje) mám na mysli národnostně, tak i etnicky děti ne-romského původu, tedy pocházející z majoritní společnosti.

Lokalitou myslím městské a venkovské prostředí. Toto rozdělení jsem si vybrala, abych zjistila, zda prostředí (tedy lidé žijící v okolí pěstounské rodiny) ovlivňuje zpětně výběr etnicity. Co se týče okolí – neboli sousedů – zajímalo mě, zda se liší míra tolerance, zájmu a názory na pěstounství v závislosti na lokalitě.

Na základě těchto parametrů jsem vybrala dvě rodiny z města a dvě z venkova. Každou tuto skupinu jsem rozdělila ještě na rodiny s dětmi stejného původu (tedy majoritního) a na rodiny s dětmi jiného etnického (tedy romského) původu.

Naposledně bych ještě chtěla zmínit, že všichni pěstouni mají své biologické potomky. Právě přítomnost (ať prezenční – dětí žijících s rodinou, nebo absenční – samostatně žijících dětí) vlastních dětí jsem si také stanovila jako jedno z kritérií, protože jsem se chtěla zaměřit na rodiny, které se věnují pěstounství za účelem poskytnutí domova, ne za účelem nahrazení dětí, které ztratili nebo nemohli mít přirozenou cestou.

Tyto informace sesbírané v lokalitách u čtyř pěstounských rodičů a jejich sousedských protějšků byly doplněny o neformální rozhovory s pěstouny na odpoledních klubech v Amalthee,²³ či podobných pěstounsko-rodinných setkáních.

Na tomto místě uvádím krátká představení rodin:

²³ Občanské sdružení Amalthea, jejíž cílem je primárně pomoc dětem, se zabývá mimo jiné pěstounskou péčí, sanací rodiny a dalším poradenstvím. V současné době sídlí v Chrudimí. Více informací na webové stránce < <http://www.amalthea.pardubice.cz/> >.

Rodina A

Manželé žijí na vesnici v řadovém domě. Oba již vychovali své děti (ty jsou již dospělé a samostatné) v předchozím manželství. V pěstounské péči mají v současnosti čtyři děti – tři hochy a jedno děvče, ve věkovém rozmezí od 5 do 12 let. Dva z chlapců jsou romského původu a další dvě děti jsou postiženy lehkou mozkovou dysfunkcí (děvče navíc lehčí formou autismu a po-alkoholovým syndromem). V nejbližším sousedství žijí čtyři rodiny, z toho jednu rodinu považují pěstouni za přátele.

Rodina B

Manželé žijí na malém městě v domě určeném přímo pro pěstounské rodiny, tudíž tento dům sdílí s další pěstounskou rodinou. V době výzkumu se doma starali o deset dětí, z nichž sedm je romského a tři majoritního původu. Z těchto tří dětí jsou dvě jejich vlastní, biologické. Děti, 5 chlapců a 5 děvčat, jsou ve věku od 3 do 16 let. Některé z dětí (obzvláště nejstarší přijatý chlapec) trpí dysfunkcemi. V širším okolí bydlí další pěstounská rodina, která zde bydlela již před dostavěním domu pro pěstouny a jejich příchodem. Tyto tři pěstounské rodiny se mezi sebou pravidelně stýkají a můžeme zde pozorovat přátelské vztahy.

Rodina C

Rozvedená matka dvou dospělých dcer a jedné sedmileté, ke které přijala o rok mladší holčičku. Žije s nimi ještě babička, o kterou je potřeba se starat. Přijaté děvčátko trpí autismem a navštěvuje speciální školku. Rodina žije v panelovém domě ve městě. Na stejném patře žijí další tři sousedé. Tato pěstounka nepopisovala žádné ze sousedů jako své přátele.

Rodina D

Manželé bydlí na venkovském velkostatku společně s prarodiči. Mají tři vlastní děti (dva chlapce a jedno děvče) a dva přijaté chlapce. Děti jsou ve věku od 2 do 14 let a až na hyperaktivitu a menší problémy hraničící

s dysfunkcí, netrpí žádným jiným postižením. V sousedství jsou tři bytové domy. Taktéž tito pěstouni neklasifikovali nikoho z blízkého okolí (tedy sousedů) jako své přátele. Nicméně s jednou sousedkou udržují obdobný vztah, hlavně díky vzájemnému přátelství dětí.

2.3 Změna rodiny v pěstounskou rodinu v kontextu naší společnosti

V předchozím textu jsem definovala, co rozumíme pod standardní rodinou, tedy rodinou manželskou/konjugální. Taktéž jsem se věnovala problematice pěstounství a její charakteristice hlavně z pohledu Matějčka, předního dětského psychologa, zabývajícího se náhradní rodinnou péčí. Toto bylo stručně doplněno o definici české legislativy, což jsou dva (důležité a určující) pohledy a přístupy k pěstounství na území našeho státu. Nyní bych ráda poukázala na to, jakým způsobem se rodina změní, co vše se pro ni změní a konečně, jak se změní pro okolí?

Problematika proměny systému a vztahů uvnitř rodiny je velmi dobře zpracována na poli psychologie a sociální práce. Na mysli mám především témata jako výchova, příprava na náhradní rodičovství, popis možných traumat dětí atd. Pro náš účel postačí hrubé načrtnutí situace po přijetí. Před tím, než se pěstouni pro pěstounství rozhodnou, působí jejich rodina zcela obvykle. Mají děti, často už dospělé, které je navštěvují. Pak přijde zlom a v rodině se náhle objeví cizí dítě. Přípravy na tuto situaci začaly již dávno, ale stejně je to psychická zátěž jak pro rodinu, tak pro dítě.²⁴ Pro (budoucí) pěstouny existuje mnoho publikací a brožur, pomocí nichž se na změnu uvnitř rodiny mohou připravit.²⁵

²⁴ ARCHEROVÁ, Caroline. Dítě v náhradní rodině : nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině. Praha: Portál, 2001.

²⁵ Na příklad: ARCHEROVÁ, Caroline. Dítě v náhradní rodině : nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině. Praha: Portál, 2001.; BUBLEOVÁ, V., BENEŠOVÁ, L. Náhradní rodinná péče. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2004.; MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994.; MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.; RYAN, Tony. Vytváření knihy života, pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti : praktický rádce. Praha : Natama, 2006.; VRTBOVSKÁ, Petra. Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma : průvodce pro pěstouny. Praha : Natama, 2006.; Průvodce náhradní

Jinak je tomu v okolí. Ačkoliv bývá tato změna obecně chápána jako pozitivní (což usuzuji hlavně z výpovědí sousedů pěstounských rodin, samotných pěstounů a odborných textů), může ovlivnit chování pěstounů i navenek. Navíc v případě pěstounské péče se často jedná o starší dítě s příjmením jiným, než má pěstounská rodina, a proto „přirozeně a nevyhnutelně budí zvýšený zájem sociálního okolí.“²⁶

V následujících kapitolách bychom se chtěli úžeji zaměřit právě na „sousedské“ vztahy, jejich podobu a proměnu v kontextu pěstounské péče.

3 SOUSEDSTVÍ

Tato kapitola bude pojednávat o sousedství, respektive o sousedství pěstounů a ne-pěstounů. Více se potom zaměříme na vzájemné vnímání obou těchto skupin a na jejich vzájemnou komunikaci. Hlavními body budou potřeba sdílení informací, pohled na důvody k pěstounství, možnost ovlivnění sousedů pěstouny k podání žádosti o zařazení do registru potencionálních pěstounů. Neposledně se chci zaměřit na vliv lokality na výběr dítěte, to znamená jak sousedé a jejich názory ovlivňují rozhodování pěstounů při podávání žádosti o pěstounskou péči.

3.1 Definice sousedství

Definice sousedství není jednoznačná a v mnoha textech zabývajících se komunitami a sousedstvím se tato definice ani neobjevuje, a to i přes fakt, že s tímto pojmem pracují. Mnoho autorů se ztotožňuje s myšlenkou, že komunita a sousedství nejsou nutně propojené.²⁷ Právě proto k sousedství musíme přistupovat jako k samostatnému a

rodinnou péčí, brožura, Adopce.com, 2004.; Pěstouni mají právo na služby : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cít, 2007. a další.

²⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Otázka identity*. s. 67 – 72. In MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

²⁷ Spíše, jak uvádí americká antropoložka Herrmannová, existuje mnoho snah a způsobů, jak komunitu v prostředí sousedství vybudovat. HERRMANN, Gretchen M. *Garage Sales Make Good Neighbors : Building Community through Neighborhood Sales*. Human Organization. 2006, vol. 65, no. 2

zvláštnímu sociálnímu faktu.²⁸

Pro účely této práce je sousedství podmíněno především lokalitou, respektive rezidencí ve stejné lokalitě. Wellman poznamenává, že během jeho výzkumu v Torontu lidé identifikovali jako sousedy ty, kteří žili do vzdálenosti 1 míle.²⁹ Z výpovědí mých respondentů ale usuzuji, že v jejich pojetí je tento okruh mnohem menší. Tak například ve městě jsou to lidé žijící v bezprostřední blízkosti. Rodina žijící v rodinném domku popisuje jako sousedy obyvatele okolních domů. Jedna z rodin žijící v panelovém domě pak za své sousedy pokládá ty, kteří žijí na stejném patře, a navíc obyvatele žijící v bytě nad a pod nimi. Když se ale podíváme na venkov, pojetí sousedů se mění. Za sousedy jsou považováni jak ti, kteří žijí v bezprostřední blízkosti, tedy v okolních domech, tak navíc i ti, jež jsou dosažitelní chůzí (můžeme říci přibližně do 5 minut.)³⁰

Pro svou práci volím definici Roberta Chaskina, který píše, že sousedství:

„je čistě územní konstrukcí ohraničující geografickou jednotku, uvnitř které obyvatelé sdílí blízkost a okolnosti z toho plynoucí. Sousedství je součástí většího územního celku a bývá na ně obvykle pohlíženo, ne-li výhradně, tak především jako na sídelní.“³¹

Pokud tuto definici spojíme s vlastním výzkumem, jsou sousedé ti, kteří sdílí blízkost, a to jak fyzickou, tak psychickou, která z toho

²⁸ HERRMANN, Gretchen M. Garage Sales Make Good Neighbors : Building Community through Neighborhood Sales. *Human Organization*. 2006, vol. 65, no. 2.; CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. *Social Service Review*. 1997, is. December.; WELLMAN, Barry. Community : From the Neighborhood to the Network. *COMMUNICATIONS OF THE ACM*. 2005, vol. 48, no. 10

²⁹ WELLMAN, Barry. Are Personal Communities Local? A Dumptarian Reconsideration. *Social Networks*. 1996, no. 18

³⁰ Dosažitelnost chůzí během 5 minut jsem zvolila záměrně jako ilustrační, aby bylo možno si představit, jaký rozsah má okruh, do kterého ještě spadají sousedé. Jinak by se samozřejmě dalo také říci, že jsou to ti, na které je vidět. Zkráceně pokud jsou lehce a snadno dosažitelní, budou na venkově definováni jako sousedé, v opačném případě už jsou to pouze obyvatelé těžce vesnice.

³¹ CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. *Social Service Review*. 1997, is. December, p.522 - 523

nutně vyplývá.³² V praktické (každodenní) rovině by se dalo říct, že sousedé jsou ti, které ve svém životě potkáváme (ihned po rodině) nejvíce, neustále s nimi interaktivně jednáme. (Pro představu: interakcí můžeme rozumět kromě verbální zejména malé služby – krátkodobé hlídání dětí, výpůjčky domácích potřeb, zapůjčení náradí apod.)³³

3.2 Potřeba sdílení informací

Jak jsem se již zmínila, sousedé jsou lidé, které potkáváme každý den. Potkáváme je dokonce téměř častěji než své přátele a některé příbuzné, se kterými ale často navazujeme kontakt i jiným způsobem, třeba pomocí telefonického hovoru nebo internetu.³⁴ Jakým způsobem tedy mezi sebou komunikují sousedé, o čem, jak moc a co spolu sdílí?

Pěstouni a lidé žijící v jejich těsné blízkosti se shodují, že pokud nemají další společné zájmy (např. děti ve stejné třídě) nebo nejsou bližšími přáteli, spočívá jejich vzájemná komunikace pouze v pozdravech a zdvořilostních frázích. S přátelstvím³⁵ se mezi sousedy častěji setkáváme na venkově, ale také například v městských vilových čtvrtích, kde je prostředí a situace podobná té na venkově. Z mého výzkumu vyplývá, že sousedé na venkově spolu komunikují více, většinou právě za účelem zmíněných výpůjček a menších služeb. Ve městě není tato komunikace natolik bezprostřední, ale nedá se říct, že by chyběla úplně.

O pěstounství mezi sebou obě skupiny mluví minimálně a většinou jej příliš nerozebírají. Přístup sousedů k pěstounství a zájem o něj se lokalitou neliší, nicméně jiným etnickým původem dítěte ano. Pokud se

³² Pro tuto práci, která pracuje s teritoriálním rozložením sousedství, nechápu blízký vztah/blízkost pouze v jeho pozitivním smyslu (viz např. pozn. č. 35), ale i v tom negativním. V tomto případě záleží spíše než na osobní blízkosti na blízkosti fyzické (tedy bydlení ve stejné lokalitě).

³³ WELLMAN, Barry. The Community Question : The Intimate Networks of East Yorkers. *The American Journal of Sociology*. 1979, vol. 84, no. 5, s. 1201-1231.; WELLMAN, Barry. Are personal communities local? A Dumptarian reconsideration. *Social Networks*. 1996, no. 18

³⁴ WELLMAN, Barry. Community : From the Neighborhood to the Network. *COMMUNICATIONS OF THE ACM*. 2005, vol. 48, no. 10

³⁵ V pojetí této práce mám na mysli přátelství jako takový vztah, v jehož „obsahu najdeme lásku, porozumění, vzájemné uspokojení potřeb a minimální obsah negativního prožívání“ tj. vztahy založené na „pozitivních emocionálních prvcích“ (VÝROST, Jozef. *Osobní vztahy*. s. 237. In. VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. (Eds.) . *Sociální Psychologie*. 2. vyd – přeprac. a rozšíř. Praha : Grada Publishing, 2008).

rodina přestěhuje a má děti stejného původu, zdaleka nebudí takový zájem, a to i přes odlišná příjmení. Naopak pokud jsou děti romského původu, je rodina v okolí známa svou výjimečností. Tím nemám na mysli žádné rasistické nebo jiné podobně laděné projevy, ani naopak přehnaný obdiv, soucit a „rady“ (které se občas objevují). Pouze viditelná odlišnost romských dětí od jejich pěstounů je natolik zarážející, že rodiny mnohem snáze vstupují do povědomí (i širšího) okolí.

Pěstouni, mající děti stejného původu, popisují zájem okolí jako minimální. Zvýšený zájem se probouzí pouze v případě, kdy v lokalitě žijí delší dobu a pak přijmou „cizí“ dítě.³⁶ Stejně se dá usuzovat i z výpovědí sousedů. Pokud se totiž rodina přistěhovala již s dětmi, nejenže obvykle netuší, které z dětí je v pěstounské péči, ale často ani neví, že rodina je pěstounskou. V případě, že se s rodinou ale znají již z doby předpěstounské, projevují zájem v podobě otázek ohledně pěstounství a důvodů k přijetí dítěte.³⁷ Protože zájem o pěstounství je v případě stejné etnicity dětí popisován obdobně u pěstounů i sousedů, můžeme říci, že přijetí ne-romského dítěte nevzbuzuje v okolí zvýšenou pozornost a lidé přestávají klást otázky v poměrně krátkém časovém úseku.

Při pohledu na situaci pěstounů starajících se o romské děti můžeme najít zřetelné odlišnosti. Zde je zájem okolí popisován vždy jako zvýšený, nehledě na dlouhodobost pobytu rodiny již před přijetím, nebo pozdější přistěhování se s dětmi. Otázky na pěstounství se nemění, opět stojí v popředí samotné pěstounství – co přináší, co představuje a proč se pro něj pěstouni rozhodli. Z výpovědí pěstounů lidé mnohem častěji projevují obavy a soucit s pěstouny, a to i přes znalost faktu, že rodina se k přijetí romského dítěte rozhodla dobrovolně.

Nelze vynechat opatrnost, s jakou se sousedé k této otázce romských dětí vyjadřovali. Při otázkách, které směřovaly k jejich osobnímu

³⁶ MATĚJČEK, Zdeněk (ed.). Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

³⁷ O pohledech na důvody k přijetí dítěte do pěstounské péče viz. v následující kapitole 3.3

názoru na Romy a romské dítě v rodině jiného než romského původu (opět mám na mysli českou majoritu), odpovídají vyhybavěji. Můžeme ale říci, že díky mírnému přijetí Romů a jejich nízké koncentraci a bezkonfliktním vztahu k majoritě ve všech lokalitách (jak v prostředí městském, tak venkovském) se vyjadřují k této problematice vesměs pozitivně.³⁸ Těchto otázek jsme se dotkli i se sousedy rodin, které romské dítě nemají, a odpovědi byli podobné. Romové jim nevadí a nemají s nimi žádné špatné osobní zkušenosti. Na základě těchto poznatků můžeme usoudit, že představa dítěte romského původu v „bílé“ rodině není pro sousedy nepřijatelná, za předpokladu, že se nejedná o jejich vlastní rodinu. Přítomností dítěte jiného etnického původu, než je většina, se budeme podrobněji zabývat ještě v kapitole 3.4.

Dalším bodem této kapitoly bude možnost vzájemné podpory, případně pomoci. Měli bychom si uvědomit, že některé vztahy (nejsou většinové, ale nelze je přehlédnout), které pěstouni ve svém okolí navazují, jsou vztahy přátelské. Jak pěstouni, tak sousedé-přátelé uvádějí vzájemnou spolehlivost, pomoc a sdílení (informací, problémů atd.) jako samozřejmou součást jejich vztahu.

Další kategorií, obecně největší, jsou sousedé, se kterými nebyl navázán žádný bližší vztah a veškerá komunikace mezi pěstouny a nimi zůstává u pozdravu. Slovy sousedů nejsou vztahy v sousedství špatné, ale *„je tu každý sám za sebe a o nikoho se nijak zvlášť nezajímá.“* Obdobný názor na vztah k těmto sousedům mají i pěstouni. Ani oni nejeví o tyto sousedy větší zájem, ale nevyhýbají se jim. V rámci této skupiny stále zůstává ochota druhým pomoci, pokud budou požádáni.

Třetí skupinou jsou sousedé, u kterých se projevuje největší míra

³⁸ Ve svém výzkumu jsem zaregistrovala pouze několik výjimek, které by podle mého názoru měly být zmíněny. V případě, že se jedná o romské dítě v jiné, tedy pěstounské, rodině, projevují sousedé dokonce až podporu, i když v zápětí vyjadřují své obavy a soucit (viz výše). Jiné a velmi různorodé reakce jsem zaznamenala na otázku, zda si dokáží sami představit, že se starají o romské dítě (odhlédneme-li od faktu, že počet vlastních dětí jim stačí). Mnoho dotázaných projevilo přímo obavu z romského dítěte uvnitř vlastní rodiny a na tuto variantu by nejen neohodlalo přistoupit, ale ani si ji představit. Důvodem, který uváděli, byl původ, „romské geny“ a tzv. „romská krev“, která se podle nich nedá popřít a zapřít. Za celou dobu výzkumu jsem se setkala pouze s jedinou odpovědí, kdy respondentka osobně zná rodinu s romským dítětem, a jako jediná připouštěla, že v přítomnosti romského dítěte nevidí žádný problém. Více podle ní záleží na výchově, než na původu. Otázka genetické dědičnosti viz. kapitola 3.4.

vzájemného negativního postoje – tedy jak ze strany sousedů, tak pěstounů. Protože, ale pěstounství bývá v tomto případě používáno pouze jako záminka, „citlivé“ téma,³⁹ a není důvodem nebo příčinou vzájemných nesympatií, není důvodu, proč se těmito vztahy nadále zabývat.

Naposledně bychom se v této kapitole ve zkratce ještě podívali na povědomí sousedů o pěstounské péči jako takové. Je až zarážející, kolik sousedů vědělo, co pěstounská péče je – tedy že se jedná o formu náhradní rodinné péče. Pouze zlomek pak věděl, jaký je rozdíl mezi osvojením/adopcí a pěstounskou péčí. Pro mnohé není v těchto dvou formách náhradní rodinné péče žádný rozdíl. Jako jeden uváděli příjmení. Nicméně zda se dítě stává právně vlastním, už byl jako rozdíl uváděn pouze minoritně – v tom případě se většinou jednalo o sousedy, kteří navázali s pěstouny přátelský vztah (nejednalo se vždy o pěstouny v jejich sousedství).

Tato kapitola tedy pojednávala o komunikaci sousedů a jejich vzájemném vztahu. Jistě se můžeme shodnout, že bychom neměli pominout otázky, které si sousedé ohledně pěstounství kladou nejčastěji, tedy „co, jak a proč?“. Na některé tyto otázky a přidružené téma „důvody vedoucí k pěstounské péči“ se podíváme v následující kapitole.

3.3 Důvody, které mohou vést k pěstounské péči

Jistě nemusím zdůrazňovat, že důvody, které rodiče vedou k pěstounské péči, mohou být velmi různorodé. Nejprve si ukažme, jaké důvody k tomu měly rodiny, u kterých byl výzkum prováděn, a pak se podíváme i na důvody uváděné sousedy.

³⁹ V případě, který je popsán výše, se neobjevila ani jedna situace, kdy by pěstounství bylo spouštěčem konfliktů (a to ani v případě pěstounství romských dětí), ale naopak bylo pouze jejich prostředkem. Jako příklad poslouží situace jedné pěstounky: *Dítě, které je u ní v pěstounské péči, je mentálně zaostalé a slabý autista. Děti s touto diagnózou mají jiné myšlenkové pochody. Pěstounce se opakovaně stalo, že soused, který bydlí naproti, se na dítě rozkřikl, ať na něj „ten bastard nečumí“.* Pěstounka podotýká, že již dříve měla se sousedem problémy, obzvláště, když chtěla, aby nekouřil na chodbě, nebo kvůli úklidu společných prostor. *Ve chvíli, kdy mu byla pěstounkou vysvětlena diagnóza dítěte, se zarazil a vrátil se zpět k hašteření o kouření.* Na tomto příkladu můžeme vidět, že pěstounství zde není důvodem, ale pouze záminkou k vzájemnému osočování.

Jak jsem již uváděla, mezi mými hlavními respondenty není rodina, která by neměla své vlastní (biologické) děti. Hlavním důvodem je proto možnost někomu pomoci ze situace, do které se dostal bez vlastního přičinění. Snaha někomu pomoci, když pěstouni sami (a jejich děti) jsou na tom dobře a současně mají prostor a prostředky, které umožňují navýšení počtu členů rodiny. Samozřejmě že bez touhy po dětech by náhradní rodinná péče nemohla fungovat. Rodiče se pro pěstounství rozhodují s touhou (potřebou) mít více dětí, které ale nutně nemusí být jejich biologickými potomky, zvláště když je „na světě spousta dalších dětí, které by potřebovaly mít domov a rodinu“. Lze tedy říci, že na rozdíl od adopce se pro pěstounskou péči rozhodují takové páry, které jako nejdůležitější kritéria pro své rozhodnutí uvádějí možnost, jak skrze splnění touhy po dítěti mohou zároveň někomu pomoci, i kdyby to mělo trvat pouze krátký čas.

Jaké důvody ale k přijetí cizího dítěte do pěstounské péče má někdo podle vlastních sousedů? Ani zde není názor jednoznačný, zmiňme ale ty nejčastější. Na první pozici je sousedy, na rozdíl od pěstounů, uváděn důvod, že rodiče nemohou mít vlastní děti. Proč bývá uváděna právě neplodnost? Hlavně proto, že většina respondentů tvrdí, že jejich vlastní děti (s pravidelnou četností dvou dětí na rodinu) jim stačí a víc jich nepotřebují. Neposledně uvádějí, že děti se dnes prodraží, a proto by na další děti neměli prostředky.

K tomu se úzce váže další důvod, který mohou podle sousedů pěstouni mít, a tím je zbožnost pěstounských rodin. Panuje názor, že křesťané mají větší potřebu pomáhat, a navíc panuje představa, že katolické, obecně křesťanské rodiny jsou a mají být velmi početné, a kvůli tomu mezi sebe přijímají cizí děti. V případě čtyř hlavních námi zkoumaných rodin je poměr věřících k ateistům 1:1 a celkově potom mezi pěstouny, se kterými jsem mluvila, se procento věřících pohybuje mezi 60 – 70%.⁴⁰

Jedná-li se o důvody, které vedou k pěstounství, jsou názory až „mystifikované“. Jak jsme si již několikrát uvedli v případě rodin,

⁴⁰ Toto procentuální rozmezí, je založeno na mém kvalitativním výzkumu.

kteřé byly v hlavním zájmu výzkumu, není ani jedna bezdětná rodina a v případě ostatních pěstounů se dá mluvit o většině. Dále vidíme, že náboženské založení není nutně podmínkou ani v případě, kdy se rodiče pro pěstounství rozhodují s cílem někomu pomoci, nebo „*splatit to, že se [jim] dařív*“.

A konečně se nemusí jednat ani o peněžní stránku věci. Jako jedna z mála informací, která je o pěstounství všeobecně známá, je finanční podpora, kterou stát pěstounské rodině poskytuje za každé dítě, o které se rodina takto stará.⁴¹ Výše finanční odměny pro pěstouna je jistě příjemným přilepšením, ale rozhodně není pro nikoho hlavním důvodem. Pěstouni se obecně shodují (zvláště ti, kteří mají děti s nějakým postižením nebo silně hyperaktivní), že kdyby pěstounství dělali jako práci pro a za peníze, které od státu dostávají, tak by toho ihned nechali.

Z výzkumu vyplývá, že důvody vedoucí k pěstounské péči a jejich důležitost, tak jak je popisují sami pěstouni, se vcelku radikálně odlišují od pohledu sousedů. Jak jsme si již ukázali v předchozí kapitole, o pěstounství se mezi rodinami a sousedy mluví velmi málo, a pokud ano, tak pouze ze začátku. Tento vzájemně udržovaný odstup ale následně způsobuje stereotypizaci rodin a smývání rozdílů mezi rodinami pěstounskými a adoptivními a následně i nepochopení důvodů, které vedou k pěstounské péči.

3.4 Výběř dětí v kontextu lokality a etnického původu

Pojďme se nyní podívat, jakou roli hrají sousedé při výběřu etnického původu dítěte.

Nejednotný názor pěstounů na etnicitu dítěte nebyl příliš překvapující. Zajímavostí nicméně zůstává, že jejich stanoviska se často mění po zkušenosti s pěstounskou péčí. Jak totiž ukazuje výzkum, po přijetí jednoho či více dětí začínají pěstouni aspoň připouštět možnost přítomnosti romského dítěte uvnitř své rodiny. Pěstouni, jež si romské

⁴¹ Viz *Pěstouni mají právo na služby* : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007., nebo na webových portálech www.adoptce.cz; www.fod.cz; www.natama.cz; atd.

děti nevzali, uvádějí jako důvod (kromě zkušenosti s vyšší hyperaktivitou u ostatních romských dětí v jiných pěstounských rodinách) své okolí. To jakožto nejčastěji uváděný důvod tedy zůstává jako nejdůležitější ukazatel. Může to být zapříčiněno vysokým výskytem romského obyvatelstva a špatné zkušenosti, kterou s ním sousedé nabyli (i když tento názor se objevil ojediněle), nebo naopak obava pěstounů z malých zkušeností sousedů s Romy v místě bydliště. Největší obavou je v tomto případě, že by na dítě bylo pohlíženo pouze z pohledu, který pomáhají utvářet česká média.⁴²

Jak již bylo zmíněno, názor na význam etnicity dítěte se mění při podávání jiné než první žádosti. Zastavme se nejprve u případu rodin, které se o romské děti starají. Zkušenosti, které získávají každodenní konfrontací s okolím, mění jejich pohled na důležitost okolí. Tyto rodiny přiznávají, že při podávání první žádosti nad tímto neuvažovali, ale pokud by v současné době, se všemi zkušenostmi žádali poprvé, jistě by na okolí kladli větší důraz, a to i přes vědomí, že by se pro romské dítě znovu nerozhodli. Jako jeden z důvodů zmiňují pěstouni to, že nemohou dítěti poskytnout dostatečnou ochranu v případě, že jsou (převážně ve školním prostředí) slovně napadány, ale pouze psychickou podporu v podobě povzbuzení a hledání pozitiv na jejich romském původu. Přes všechny obtíže, které romský původ může přinést jak dítěti, tak rodině, uvádí většina pěstounů, že by své rozhodnutí pro budoucí žádosti neměnili.

Mezi mými respondenty byly ale i rodiny, které v první žádosti měly požadavek na děti pouze majoritního původu. V průběhu dalších žádostí

⁴² V tomto bodě narážím na fakt, že „romská otázka“ se v českých médiích řeší téměř výhradně a pouze, pokud se jedná o nějaké komplikace anebo rasově motivované útoky. Pro příklad nemusíme chodit daleko – úmyslně založený požár ve Vítkově (viz. např.: SASÍNOVÁ, Petra. Ohněm proti Romům: Útok byl připravený, tvrdí svědci. Aktuálně.cz [online]. 19. 4. 2009, [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=635128>>.). Tito Romové, kteří bývají ve zprávách českého zpravodajství nejčastěji uváděni, pocházejí většinou z tzv. „ghett“ nebo jinak sociálně vyloučených lokalit. Proto názor, který se pomocí médií vytváří, stereotypizuje Romy jako zchudlé, sociálně nepřizpůsobivé a zanedbané. Ve skutečnosti je v české společnosti i mnoho Romů (a není to úplně menšina), která je na tom společensky i vyšší vzdělání srovnatelně jako většinová česká společnost. Za takovýto špatný příklad se dá považovat i způsob, jakým řešil tzv. „romskou otázku“ předseda KDU-ČSL Čunek, který se stal inspirací pro pravicové extremisty (viz např. BÁRTOVÁ, Eliška. Čunek vzorem extremistů. Už vědí, jak na Romech získat. Aktuálně.cz [online]. 1. 5. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=635938>>.)

byly více benevolentní co se požadavků na dítě týče, a ačkoliv z jejich strany žádná změna ohledně etnicity dítěte nepřišla, při nabídce romského dítěte sociálním odborem neodmítly. Přiznávají, že s každou žádostí a seznámením se s pěstouny, kteří mají romské děti (které se od majoritních v hyperaktivitě/divokosti příliš neliší), při nabídce romského dítěte došli k názoru, že není důvod, proč s nabídkou nesouhlasit. Okolí sice, stejně jako dědičnost, hrálo dříve větší roli, ale po opětovném zvážení situace nenašli žádný důvod, proč si romské dítě nevzít. Tato skupina pěstounů dochází ke stejnému závěru, který byl zmíněn již výše, tedy že by své rozhodnutí o romském původu dětí nyní neměnili ani pro budoucí žádosti

Výše jsme se na přítomnost romského dítěte dívali z pohledu rodin, které se o ně starají. Jaký ale mají názor rodiny, které mají pouze děti s majoritním původem? Ačkoliv při prvním rozhodování hrálo okolí a sousedé (popřípadě situace v celé obci) velkou roli, ještě větší hrál temperament, který bývá romským dětem připisován (o genetickém a kulturním determinismu, který se k tomu váže, viz níže). Zkušenost, kterou ale pěstouni nabyli s dětmi, které i přes svůj původ z majoritní společnosti jsou buď srovnatelně hyperaktivní, nebo mentálně postižené, tento postoj mění a jako rozhodující faktor u nich zůstává pouze okolí.⁴³

Na těchto příkladech se dá vysledovat určitá tendence upouštění od požadavků na etnický původ dítěte, a to i přes fakt (který bude probrán níže), že okolí právě toto vnímá nejvíce. Od vlastností, tradičně spojovaných s dědičností a vážících se na etnický původ dítěte, upouští většina pěstounů, převážně díky zkušenostem s romskými dětmi z jiných pěstounských rodin. Podobně je tomu i s reakcí okolí, jež se z pohledu pěstounů chová jako tolerantní a stává se tak méně určující ve chvíli nové volby.

Přejdeme proto nyní k postoji, který k etnickému, respektive

⁴³ Často se totiž stává, že krajský úřad rodiny, které už nějaké děti v pěstounské péči mají, zkouší přesvědčit k přijetí dětí, které nezapadají přesně do požadavků uvedených v podané žádosti. Rodiče, jež se nakonec rozhodnou pro tuto změnu, uznávají, že je jedno, jakého původu dítě je, protože víc záleží na tom, čím si dítě prošlo a jak se k němu přistupuje.

romskému, původu dětí má okolí – sousedé. Ačkoliv myšlenka na přítomnost dítěte s jiným etnickým původem než majoritním nebyla přijata vyloženě negativně, bývá považována za jistý způsob „hazardu“, a to převážně kvůli obavám, že romské děti dědí po svých biologických rodičích nejen „živý temperament“. Je tedy zjevné, že nálada, která v české společnosti vládne ve vztahu k Romům, se přenáší i na děti, které často vyrůstají celý život ve výchovných ústavech (kojeneckých a dětských domovech) nebo náhradní rodinné péči. Je jedno, zda se jedná o vesnické, či městské prostředí, mnohem podstatnější je názor, který přetrvává v povědomí obyvatelstva na takzvané „volání/hlas krve“. Obhájce tohoto názoru najdeme i v akademickém prostředí, uveďme například sociobiologii nebo evolucionistickou psychologii, které zastávají stanovisko, že právě geny, jež dědíme po svých předcích, jsou určující pro vzorce našeho chování. Tuto myšlenku jako jeden z prvních přednesl Edward O. Wilson ve své knize *O lidské přirozenosti*. Podle tohoto autora jedinci v průběhu vývoje upřednostňují některé geny před jinými (nemusí se jednat vždy pouze o ty pozitivní) a ty se pak již jako genetické dědictví přenáší na další generace potomků.⁴⁴ Proto by podle této teorie Romové měli ve svých genech zvýšený výskyt temperamentu a také například hudebního nadání, touhy po kočovnictví, nebo „zlodějského talentu“.

Toto stanovisko dědičnosti, kterou nemůžeme změnit výchovou, zastává většina sousedů,⁴⁵ se kterými jsem mluvila, a týká se hlavně představy přítomnosti romského dítěte ve vlastní rodině. V pěstounské rodině žijící v sousedství je jeho přítomnost brána s jistou rezervou a jak jsem již poukazovala, strach z těchto dětí jsou spíše obavy z neznámého – cizího.

Na tuto problematiku se můžeme podívat i z jiného pohledu, tedy, že v životě člověka hraje větší roli než genetická predispozice socializace do společnosti. Psycholog Matějček je toho názoru, že nic takového

⁴⁴ WILSON, Edward O. *O lidské přirozenosti*. Praha : Lidové Noviny, 1993

⁴⁵ Jedinou výjimkou byl případ již zmíněný v pozn. č. 31

jako výše zmíněný „hlas krve“⁴⁶ neexistuje a záleží na výchově, která je dítěti během jeho života poskytnuta.⁴⁷ Margaret Mead jakožto obhájkyně kulturního determinismu se k tomu vyjadřuje následovně:

„Ve svém nejrozsáhlejší pojetí je vzdělávání kulturní proces, způsob, v jehož rámci je každý lidský novorozenec, narozený s větší schopností učit se, než jakou najdeme u jakéhokoliv jiného savce, proměněn v plnohodnotného člena specifické lidské společnosti, sdílejícího s ostatními členy specifickou lidskou kulturu.“⁴⁸

Podle tohoto stanoviska je to tedy proces socializace dítěte do společnosti, kterou provádíme prostřednictvím výchovy a vzdělávání, díky kterým můžeme naše vrozené vlastnosti částečně ovlivnit, posílit či potlačit. Nelze říci, že by přístup sociobiologie (a příbuzných vědních oborů) byl zcela mimo naši diskusi nebo že by neměl v dnešním vědeckém poznání žádný význam. Naopak, ačkoliv se v tomto textu přikláníme k determinismu kulturnímu, nemůžeme faktor dědičnosti zcela pominout, protože do této diskuse přináší obohacující pohled na lidský druh. Ten v tomto světle ztrácí zcela výsadní a výjimečné postavení a ukazuje, že člověk není pouze produktem kultury, ale je ovlivněn, a dalo by se říct formován, natolik základními jednotkami, jako jsou geny. Zrovna v kontextu náhradní rodinné péče, v situacích, kdy nejsou biologičtí rodiče těm „náhradním“ známí, je tento pohled velmi příhodný (převážně v kontextu dědičných chorob apod.). Jak ale potvrzuje vlastní výzkum, biologická dědičnost je pouze zlomek, který dítě utváří. Jak říkají sami pěstouni: „*víc záleží, čím si dítě prošlo a jak k němu přistupuješ*“.

Můžeme tedy tuto kapitolu uzavřít s konstatováním, že ačkoliv v povědomí širší veřejnosti má genetika a její ovlivnění člověka pro jeho

⁴⁶ I Matějček koncem svého života po několikaleté praxi dětského psychologa uznal, že geny opravdu mají na chování jedince vliv a výchova (přístup k němu) je může ovlivnit, ne však změnit v jejich podstatě. Matějček tedy i nadále zůstává zastáncem kulturního determinismu, nezřká se ho, pouze připouští, že geny mají na chování jedince také vliv.

⁴⁷ MATĚJČEK, Zdeněk (ed.). Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

⁴⁸ MEAD, Margaret. Our Educational Emphases in Primitive Perspective. The American Journal of Sociology. 1943, vol. 48, no. 6, p.633

budoucí život jako názor stále více zastánců, je výchova a tedy kulturní determinismus tak, jak ho popisuje Meadová (nebo i Matějček), důležitým aspektem utváření člověka. Pěstounství, náhradní a ústavní péče vůbec slouží v tomto případě jako praktický důkaz toho, že výchova a způsob, jakým se k dětem přistupuje, má na tvorbu jejich osobnosti mnohem větší účinek, než genetická predispozice, kterou zdědí po svých biologických rodičích (odhlédneme-li od již zmíněných dědičných chorob).

Zdůrazněme znovu, že při podávání první žádosti hraje etnický původ dítěte nesrovnatelně větší roli, zatímco při podávání žádosti o další děti (po zkušenosti s vlastními pěstounskými dětmi a dětmi z dalších pěstounských rodin) se přihlíží spíše k okolí, které tak nadále může ovlivňovat požadavky na původ. Také bychom neměli opomenout, co bylo řečeno již na začátku, že výše popsané není vázáno na městské, nebo venkovské prostředí. Jak vyplývá z výzkumu, pěstouni z města říkají, že na venkově by se rozhodovali jinak (na venkově se všichni znají a dítě by neušlo pozornosti), a obráceně na venkově (zde argumentují zase větším nebezpečím v městském prostoru).

Konečně tedy můžeme říci, že okolí a sousedé hrají při výběru původu dětí větší roli, než samotný etnický původ dítěte. Stejně i pro sousedy je dítě jiného původu větším důvodem k pozornosti, než by bylo dítě z majority.⁴⁹ Jak ale bylo již zmiňováno, sousedé neprojevují nesnášenlivost, spíše nezájem. Přítomnost romských dětí uvnitř majoritní rodiny je pro ně přijatelná rarita, což vede k tomu, že je na rodinu pohlíženo jako na podivínskou, zvláštní a výjimečnou. Matějček k tomu poznamenává: „přijetí ‚cizího‘ dítěte je u nás pocíťováno sice jako něco společensky žádoucího a obecně prospěšného, ale přece

⁴⁹ To můžeme vidět i v přístupu k dětem z majority, které nejsou sousedy hlídané, když prochází kolem, zda něco nekradou, a nesvalují to na přirozenost založenou na jejich původu. Těchto případů můžeme najít více, např. odůvodňování přítomnosti dětí majoritního původu v ústavech (pokud rodinu přímo neznají, tak z důvodu špatných okolností, náhody, špatného osudu – něco, co je potřeba omluvit) a dětí romských (protože Romové se o své děti neumí starat, neposílají je do školy, mají je příliš brzo a mají jich moc apod. Vše se svádí na „přirozenost“).

jenom nezvyklého, zvláštního, mimořádného.“⁵⁰

3.5 Ovlivňuje přítomnost pěstounské rodiny své okolí k podobnému rozhodnutí?

Motivace k pěstounství, jak z pohledu pěstounů, tak jejich sousedů, jsme rozebírali již v kapitole 3.3 Z té vyplynulo, že sousedé nahlíží na pěstounství spíše jako na adopci/osvojení, tedy způsob, jak mít potomky v případě neplodnosti. To se odráží i v jejich vlastním pojetí náhradní rodinné péče a uvažování o jakékoliv její formě.

Nejprve bychom ale měli zmínit, že sousedé o možnosti pěstounské péče v drtivé většině nikdy nepřemýšleli. Proto mnoho z nich odpovídalo právě větou: „*Vidíte, to by mě nikdy ani nenapadlo.*“ Fenomén cizího, neznámého a s netušenými genetickými dispozicemi (jak jsme rozebírali v předchozí kapitole) uvnitř vlastní rodiny je pro ně natolik nepředstavitelný a těžko přijatelný fakt, že o takovéto formě rodiny neuvažují.

Ani skutečnost, že např. osvojení (ale částečně i pěstounská péče, tak jak je prezentována v ČR) je řešením neplodnosti, která by se týkala jich osobně, na uvažování nad pěstounskou péčí mnoho neměnil. Většina sousedů se vyjadřovala spíše pro umělé oplodnění, které – a jsme zpět u genů – zaručuje, že dítě bude „po rodičích“. Pěstounská péče, respektive adopce/osvojení jsou až tou poslední variantou, o které většina sousedů uvažuje.⁵¹ Během svého výzkumu jsem zaznamenala pouze pár ojedinělých kladných výpovědí u ženské části sousedů. Všechny se týkaly neplodnosti, která se ukázala být pouze dočasnou. Jakékoliv úvahy na téma pěstounství nebo adopce u nich skončily s prvním těhotenstvím.

V rámci svého výzkumu jsem se nasetkala s případem, kdy by

⁵⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. *Otázka identity*. s. 68. In MATĚJČEK, Zdeněk (ed.). *Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha : Portál, 1999.

⁵¹ Zmiňuji zde, že formy náhradní rodinné péče jsou až poslední variantou, nad kterou by sousedé v případě neplodnosti uvažovali. Je třeba ale zmínit, že vzhledem, k tomu, že až na pár výjimek nad tím nikdo z nich neuvažoval, je těžké říci, zda by nad náhradní péčí opravdu uvažovali, nebo se pro ni rozhodli. Nelze ale přehlédnout, že pokud se partnerům nedaří otěhotnět ani cestou umělého oplodnění, je jim forma náhradní rodinné péče – většinou pak osvojení/adopce – navržena jako další řešení ošetřujícím lékařem. Proto zde uvádím, že náhradní rodinná péče je ve většině případů až poslední variantou.

pěstounská rodina ovlivnila někoho ve svém nejbližším okolí natolik, aby se rozhodl pro tuto formu náhradní rodinné péče. Psycholog Zdeněk Matějček nicméně píše, že: „Zkušenost říká, že několik úspěšných příkladů pěstounské péče je nejlepší její propagací na dosti širokém území.“⁵² Toto tvrzení nelze vztáhnout na případ našeho terénu, protože tak, jak jsme si charakterizovali prostor sousedství, se jedná o velmi malý územní celek (navíc Matějček rozsah území blíže nedefinuje). Rádi bychom ale potvrdili pravdivost, že na větším územním celku Matějčkovo tvrzení platí. Jako příklad může posloužit případ rodiny, která svým pěstounstvím ovlivnila známé z vedlejší obce, kteří v současné době čekají na vyřízení své žádosti. Takovýchto a podobných případů lze najít více.

3.6 Shrnutí

Tento oddíl práce se zabýval vztahy pěstounů a sousedů a tím, co je může ovlivňovat. Jako sousedy jsme si proto charakterizovali osoby žijící na teritoriálně vymezeném územním celku, jež sdílí fyzickou blízkost a z toho plynoucí okolnosti.

Blíže jsme se zaměřili na několik témat. Nejprve to byla „potřeba sdílení informací“ mezi sousedy a z toho plynoucí interakce. Jak jsme si ukázali v této části, sousedství neznamena nutně komunitu. Pokud toto zohledníme, není až tak překvapující, že sousedé mezi sebou komunikují pouze v omezené míře. Jedinou výjimkou byly již existující přátelské vazby. Právě přátelé projevují o pěstounství zájem. Tímto nezmenšuji zájem ostatních sousedů, pouze podotýkám, že sousedé, kteří s pěstounskou rodinou nenavázali přátelský vztah, mají (z jejich pohledu) mnohem komplikovanější cestu, jak zavést na téma pěstounské péče hovor (snaha o rozhovory na toto téma je primárně podmíněna znalostí, že takováto rodina v okolí žije). Měli bychom ale uvést, že pěstouni sami, i přes znatelnou ochotu při projevení zájmu ze strany sousedů o pěstounství, rozhovory na toto téma nezačínají. Proto ačkoliv sousedství by na první pohled mohlo působit jako komunita, díky jasně

⁵² MATĚJČEK, Zdeněk. *Indikace náhradní péče*. s. 91 in MATĚJČEK, Zdeněk (ed.). *Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha : Portál, 1999.

daným hranicím komunitou není, a to hlavně proto, že lidé spolu sdílí právě pouze místo bydliště, ale ne již žádné další hodnoty.⁵³ Vzájemná komunikace navíc není zaštitěna žádnou institucí, která by spravovala jejich společné zájmy.⁵⁴ V sousedství, tak jak jsme si ho zde definovali, je potřeba k ochotě a hlavně potřebě vzájemného kontaktu již navázaný přátelský vztah.

Nespoledně jsme se zde zabývali otázkou, zda pěstounství může být spouštěcím prvkem k vzájemné nesnášenlivosti. Na základě výpovědí nejen hlavních respondentů, ale i dalších pěstounů a také sousedů vyšlo najevo, že konflikty, které se mezi nimi vyskytují, nejsou pěstounstvím zapříčiněny, ale pouze ho využívají jako svůj prostředek.

Dále jsme se podívali na důvody, jež k pěstounství vedou. Tyto důvody byly podány jak z pohledu pěstounů, tak sousedů. Pěstouni jako hlavní důvod uvádějí pomoc někomu, kdo je na tom hůře, a možnost, jak projevit „vděčnost“ a také touhu po více dětech. Sousedé naopak touhu po dětech staví do popředí, a i proto jim pěstounství, které chápou podobně jako osvojení, připadá nejlogičtější u párů, které nemohou mít vlastní děti. Sousedé dále uvádějí, že pěstouni mají potřebu pomáhat, která bývá chápána jako důsledek jejich náboženského založení. Pokud toto dáme do kontextu interakcí mezi pěstouny a sousedy, je vidět, že tyto rozdíly v uvádění motivačních důvodů tkví právě v malé komunikaci.

Zde bychom mohli stručně navázat tím, zda dobrý příklad pěstounství vede v okolí k dalším žádostem. Jak jsme uzavřeli tuto kapitolu, v rámci námi definovaného sousedského prostoru tomu tak není. Toto „ovlivnění“ okolí se dá najít na větším územním celku, jak jsme uváděli na příkladu rodin žijících v sousedních obcích.

A konečně jsme se v této práci zabývali tím, jaký vliv má etnicita v kontextu lokality a jak okolí ovlivňuje výběr dítěte, tedy požadavky budoucí pěstounské rodiny na jeho etnicitu. Zde jsme došli k závěru, že

⁵³ Do této charakteristiky nezahrnuji již zmíněné přátelské vazby mezi sousedy, které tvoří speciální skupinu.

⁵⁴ Podrobněji viz. CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. Social Service Review. 1997, is. December, nebo následující oddíl.

lokalita, pokud se jedná o první žádost, a etnicita jsou důležitým kritériem. S každou další žádostí se však tyto požadavky zmírňují a přestávají být natolik určující. U pěstounů, narozdíl od sousedů, tak díky zkušenostem s postupem času převládá názor, že výchova, vzdělávání a přístup k dítěti je více formující, než to, co děti zdědí po svých biologických rodičích.

Pokud bychom se ještě chtěli zajímat o kontinuitu vztahů mezi sousedy, dá se říci, že situace uvnitř rodiny dnes už nehraje takovou roli jako dříve, a hlavním důvodem je fakt, že dneska se mnohem častěji o dítě starají svobodné matky (popřípadě otcové) a i rozvody jsou mezi širokou veřejností obvyklejší a přijatelnější.⁵⁵ Proto ani pěstounství není dnes zdaleka tak výjimečné a tolik v centru zájmu. Ne že by se tento vůbec neobjevoval, ale po počátečním a intenzivnějším zájmu rychle opadá a vše se vrací ke stavu, jaký byl před pěstounstvím. To znamená, že i většina vztahů se vrací do intenzity a síly, jakou nabývaly před příchodem dítěte do jedné z rodin.

Jak je patrné, jsou mezi sousedy a pěstouny mnohé rozdíly v pohledu a názoru na pěstounskou péči, přístupu k dětem, k přikládané důležitosti výchově a genetické dědičnosti atd. Pokud budeme vycházet z těchto poznatků, můžeme pěstouny označit za minoritní skupinu, která společně sdílí hodnoty a okolnosti plynoucí z náhradní rodinné péče. Oproti tomu sousedy pěstounů bychom mohli charakterizovat jako skupinu majoritní, tedy tu, která má také společný názor na náhradní rodinou péči, má pouze své vlastní biologické děti a sdílí naprosto jiné hodnoty. V následujícím oddíle bychom se na pěstouny podívali právě jako na skupinu, která díky takto sdíleným hodnotám vykazuje charakteristiky minority a komunity.

⁵⁵ V roce 2007 (poslední zveřejnění výzkum) dosáhla rozvodovost, respektive četnost rozvodových řízení, v ČR čísla 31.129. Oproti roku 1991, tedy prvnímu porevolučnímu šetření, kdy rozvodovost dosahovala čísla 29.366, a kdy začala na pár let klesat, má nyní opět již několik let tendenci se zvyšovat. Z tohoto jasně vyplývá, že z pohledu dnešní situace můžeme hovořit o větší toleranci jiné než tradiční formy, zvláště když pomyslíme na zvyšující se stav svobodných rodičů atd. (Český statistický úřad / ČSÚ : 4007-08, Vývoj obyvatelstva České republiky, obsah / ČSÚ [online]. 2008 [cit. 2009-05-24]. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/B90043561A/\\$File/400708a3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/B90043561A/$File/400708a3.pdf)>.)

4 PĚSTOUNI JAKO MINORITNÍ SKUPINA V MAJORITNÍ SPOLEČNOSTI

Celá tato kapitola je pouze doplňkem předchozí práce, která má ukázat, v jakém prostředí pěstouni nejvíce sdílí své zážitky, nebo problémy a jakým způsobem to probíhá. Zároveň je toto načrtnutí, úvod do tématu, které by mohlo být zpracováno podrobněji jako samostatná práce. Pro účely této bakalářské práce bude uvedený rozsah dostačující.

Nahlížet na pěstouny jako na minoritní skupinu potažmo jako na komunitu jsem začala, když jsem ve výpovědích sousedů začala rozeznávat znaky, které naprosto jasně popisovali odlišnosti pěstounských rodin od rodin klasických. Dalším impulsem byly výpovědi pěstounů, kteří se k pěstounství a s tím souvisejícím tématům stavěli tak, že bylo možné najít zřetelné známky toho, že právě ve společenství ostatních pěstounů nacházejí největší porozumění. I proto tato část čerpala převážně z výpovědí pěstounů, a to nejen hlavních respondentů, ale i pěstounů, které jsem během výzkumu potkala.

4.1 Pěstouni jako minorita?

Pěstouni jako minorita, tedy jako skupina jedinců, která se oproti většinové společnosti, majoritě, vyznačuje určitými znaky. Respektive, pokud se na pěstouny zaměříme z perspektivy sousedů, jak jsme o nich pojednávali v předchozích kapitolách, jsou sousedé majoritou. Jejich většinovost spočívá v pojetí rodiny a jejím praktickém podání, tak jak ji chápou, tedy rodiny manželské/konjugální. Jak již bylo zmíněno, v této rodině jsou manželé, kteří žijí v jedné domácnosti se svými biologickými potomky. V kapitole o motivaci a důvodech k pěstounství (kapitola 3.3) jsme usoudili, že nemají žádnou potřebu mít více dětí, než jich mají. Pěstounství je pro ně spojeno, více či méně, s neplodností (tedy touhou po dětech nebo větší rodině) a „*možnost někomu pomoci, když mám prostor a prostředky*“ je brána jako nedostatečný důvod.

O pěstounství nemůžeme mluvit jako o minoritě ve stejném slova

smyslu jako o minoritách etnických nebo náboženských. Zaprvé pěstouni nemají žádný vlastní jazyk ani kulturu. Dále se na veřejnosti neprezentují jako svébytná menšina a nedeklarují svou vlastní kulturu. Pěstouny můžeme brát jako menšinu právě kvůli formě náhradní rodinné péče, tedy pěstouni jsou menšinou speciálně v prostředí rodičů, kteří se starají pouze o své (popřípadě partnerovy) biologické potomky. Výše jsem zmiňovala tradiční český model rodiny, hlavně takový, se kterým jsem se setkávala během svého výzkumu. Jedná se o manželskou rodinu, která se po všech stránkách stará o své biologické děti. Pěstouni se oproti tomu starají o děti „cizí“. Dítě, které přichází k nim do rodiny, před tím znají pouze minimálně z několika málo uskutečněných návštěv ve výchovných ústavech. Toto cizí dítě je právě tím, co nejvíce odlišuje pěstounské rodiče od rodičů majoritních. Jejich snaha pomoci někomu, starat se o někoho po všech stránkách, ačkoliv ho neznají, přestože mají vlastní děti, se dá považovat za charakteristiku této skupiny. Je obecně známo, že lidé mají strach z něčeho cizího. Toto téma, a s ním spojená sebe-identifikace, se v konfrontaci s jinou etnickou/kulturní/náboženskou, zkrátka jinou skupinou stalo jedním z nejdůležitějších témat nejen pro antropologii,⁵⁶ sociologii,⁵⁷ ale i další humanitní a sociální vědy jako například psychologie,⁵⁸ politologie⁵⁹ atd. Pěstouni překračují tyto obavy z neznámého a vstupují do nového vztahu, který nemá na čem budovat, protože mu chybí fáze, kdy se matka (i otec) se svým potomkem během těhotenství sžívá.⁶⁰ Samozřejmě, že překročit tyto hranice cizosti a jinakosti je mnohem snazší, když se jedná o dítě, než když je hlavní hranicí neporozumění, vzájemné obavy a na pravdě se nezakládající a mytizované představy. Stále je ale toto přijetí vystoupením ze stereotypů, které, jak již bylo zmíněno, popisují rodinu pouze jako

⁵⁶ Např.: ERIKSEN, Thomas H. Antropologie multikulturních společností : Rozumět identitě. Praha/Kroměříž : TRITON, 2007,

⁵⁷ HROCH, Miroslav. Pohledy na národ a nacionalismus. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003.

⁵⁸ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie. Praha : Portál, 2004.

⁵⁹ SARTORI, Giovanni. Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci : Esej o multietnické společnosti. Praha : Dokořán, 2005.

⁶⁰ ARCHEROVÁ, Caroline. Dítě v náhradní rodině : nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině. Přeložila Petra Vlčková. Praha: Portál, 2001.

matku, otce a jejich děti.

Popišme si proto ty znaky, které jsou výrazné a v tomto pohledu odlišující. Protože se jedná o rodiny, budeme se víceméně zabývat charakteristickými rysy pěstounské rodiny. Jedním a velmi viditelným rysem je příjmení, které s dítětem do rodiny přichází. Je sice pravda, že v dnešní době neustále stoupá počet rodin, které jsou složené z více původních rodin, respektive příjmení, jež je společné alespoň s jedním členem rodiny. V případě pěstounské péče se jedná o zcela nové jméno, které (pokud do pěstounské péče nepřichází několik sourozenců) naprosto ojedinělé. V rodině tak můžeme najít dvě, ale i tři čtyři, ... příjmení, protože ta se s přechodem nemění hlavně z důvodu vazeb na původní rodinu.

Další zvláštností, která rozhodně nepatří mezi pravidelné rodinné starosti, jsou specifické povinnosti před úřady a soudy. Z podstaty pěstounství je zcela přirozené, že pěstouni nemají vůči dítěti všechna práva ani povinnosti⁶¹ jako vůči biologickým dětem. Například pokud pěstouni chtějí s dítětem vycestovat do zahraničí, musí žádost o pas podepsat biologický rodič.⁶² Naopak je zde pak několik povinností, které pěstouni absolvovat musí. Patří sem rodičovská příprava (zde procházejí sérií tak zvaných psychologických her, které prozrazují jejich skryté charakterové vlastnosti a zároveň je připravují na nové situace s dětmi), namátkové kontroly sociálních pracovníků (sociální pracovníce bez předchozího oznámení může navštívit rodinu, zkontrolovat dítě, jeho pokoj atd.), nebo každoroční písemná zpráva pro soud (v té by pěstouni měli popsat, jak se dítěti daří, jaké udělalo pokroky, atd.).

Neměli bychom opomenout ani další faktory, které ale již nejsou natolik viditelné. Jedná se o pocity, zážitky a zkušenosti, které děti

⁶¹ O tomto blíže v VRTBOVSKÁ, Petra. Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma : průvodce pro pěstouny. Praha : Natama, 2006; Pěstouni mají právo na služby : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007 nebo na portálu veřejné správy v zákoně O rodině <<http://portal.gov.cz>>

⁶² Aby se tomu tak stalo (protože často přímé spojení mezi pěstouny a biologickými rodiči neexistuje), musí žádost být odeslána sociálnímu pracovníkovi, pod kterou spadá rodina. Ta žádost pře pošle sociálnímu pracovníkovi, pod kterou spadají biologičtí rodiče, a předá k podpisu. Žádost se pak stejnou cestou vrací a teprve potom může být řádně podána na úřad. Toto opatření, kdy vše musí podepsat zákonný zástupce, je zavedeno převážně z důvodů únosů dětí, a to hlavně dětí z rozvedených rodin.

nabyly ve svém raném životě a které jsou pěstounským rodičům (alespoň zpočátku) skryté. Děti, které se dostávají do dětských ústavů a poté případně do pěstounské péče, pocházejí často z nezabezpečených rodin, někdy bývají týrané. Nechci tímto říci, že je tomu tak u všech dětí. Ne všechny jsou týrané, některé u své rodiny ani nebyly, ale i toto bývá důvodem k traumatům, která plynou z nedostatku pozornosti, péče a lásky v raném věku. Jinak řečeno, chybí-li dítěti přísun pěti základních duševních potřeb⁶³ je jeho další vývoj (jako třeba řeči, ale i vlastnosti jako agrese, labilita) navždy poznamenán.⁶⁴

Podrobněji se ale zážitky dětí, jako jedním z pojítek mezi pěstouny, budeme zabývat v následující kapitole. Proto si ukažme ještě jeden fakt, který bych chtěla uvést jako způsob vymezení se vůči majoritní (ne-pěstounské) společnosti. Je jím ochota poskytnout svůj čas, prostor a také se citově zainteresovat. Jak jsem již poukazovala, s příchodem dítěte do rodiny se nemění pouze počet členů rodiny, ale také vztahy uvnitř rodiny. Další dítě v rodině, které do ní nepřišlo přirozenou cestou, může být (a také často bývá) konkurencí v postavení mezi sourozenci. Nejen pro rodiče, ale i pro jejich potomky je toto (alespoň ze začátku) velmi zátěžovou situací, což se zpětně odráží v rozpoložení rodičů a to následně tvoří propast mezi pěstouny a sousedy, protože v tomto momentu ztrácí společná témata.

Přejdeme nyní ke kapitole, ve které se budeme více zajímat o tyto propasti jako o pojítka mezi pěstouny, jež tvoří nové vztahy, nová pouta, která mezi pěstouny utváří komunitu.

4.2 Existence neviditelných pout mezi pěstouny

Nyní se dostáváme ke kapitole, která bude pojednávat o komunitě vznikající mezi pěstouny a také o tom, jakými pouty a způsoby je tato komunita tvořena.

⁶³ Matějček přímo uvádí tyto: 1) *Potřeba stimulace* – dostatečný podnět kvalitních podnětů; 2) *Potřeba smysluplného světa* – řád a smysl v podnětech; 3) *Potřeba životní jistoty* - zbavuje úzkosti, dodává pocit bezpečí, zvyšuje sebevědomí; 4) *Potřeba pozitivní identity* – pozitivní přijetí sebe sama; 5) *Potřeba otevřené budoucnosti* – také naděje a životní perspektivy, které umožňují uspokojivé prožívání života. Podrobněji viz. MATĚJČEK, Zdeněk. *Cizí dítě v cizí rodině*. s. 56. In MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) .

Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha : Portál, 1999.

⁶⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994.

Pro lepší pochopení uvedu na začátek, jakým způsobem chápu komunitu. Komunitu, na rozdíl od sousedství, nechápu jako geograficky ohraničenou jednotku. Samozřejmě že i sousedství může být svým způsobem i komunita, ale hlavní rozdíl je právě ohraničenost. Komunita, která zde bude popsána, není založena na teritoriální jednotce, pěstouni žijí v mnoha různých lokalitách. Robert Chaskin ke komunitám podotýká, že sdílejí určitou „kombinaci víry, okolností (důvodů), priorit, vztahů nebo zájmů.“⁶⁵ Podívejme se proto jednotlivě na složky této kombinace, jak je můžeme najít mezi pěstouny.

Nejprve si vezmeme víru, ta se skládá z několika bodů a zároveň se prolíná s dalšími výše zmíněnými, jako například prioritou nebo zájmem. Jak uvádí mí respondenti, jedním z hlavních bodů jejich víry v pěstounství je, že je dělána pro dobrou věc. Toto můžeme najít ve výpovědích o důvodech k náhradní rodinné péči a obzvláště této formě, kdy pěstouni často vyzdvihují: *„kdybychom nevěřili, že tím někomu pomůžeme, že je to pro dobrou věc, tak to dělat nebudeme. Vždyť každý rád vidí, že to co dělá, někoho těší a že tím pomáhá.“* Dalo by se říci, že *opravdu každý chce pomáhat*, ale jsou podstatně snazší cesty, jak. Zůstaňme v kontextu péče o děti, je možné například zařídit adopci na dálku nebo se účastnit akcí jako dětský den v dětském domově v roli dobrovolníka. Tímto nechci zlehčovat žádnou z uvedených nebo podobných činností, ale je nutné se na toto podívat z hlediska intenzity (dítě je vzdáleno a nevyžaduje neustálou pozornost), času (dítě je s námi – podobně jako u intenzity – pouze krátký okamžik, po návratu domů/zaplacení složenky, je možné na ně zapomenout), prostoru (vše se odehrává mimo vlastní domov, mimo vlastní osobní a intimní zóny) a také třeba emocí, tolerance a schopnosti vcítit se (dítě, které pouze potkáte, nebo ho sponzorujete, vám nebude vyprávět své nejintimnější a nejvíce formující zážitky. A jestli ano, můžete na ně s klidem zapomenout, protože je velmi nepravděpodobné, že je ještě potkáte.) Součástí tohoto postoje je také víra, že i z ne/vlastního dítěte stále můžete vychovat dobrého člověka, nezávisle na tom, co prožilo, odkud

⁶⁵ CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. Social Service Review. 1997, is. December, p. 522

pochází a jaké je etnicity. To se odvíjí od již diskutovaného vzdělávání, výchovy a věnované péče (podrobněji viz. kapitola 3.4).

Pokud bychom se podívali pro změnu na okolnosti přijetí dítěte, všechny směřují k potřebě mít děti. Toto jsme již také probírali, ale podívejme se na to ještě z trochu jiné stránky. Touha mít děti může být spouštěčem k podání žádosti. Kdyby to ale byla pouze a jen touha mít děti, pěstouni by mohli být místo toho osvojiteli nebo si mohli pořídit další bio-dítě.⁶⁶ Touha jako okolnost vedoucí k pěstounské péči je obohacena o potřebu někomu pomoci. Okolnosti v podobě touhy mohou mít i další původ, například tlak vlastních dětí, které chtějí dalšího sourozence. Mezi pěstouny toto není ojedinělý případ, kdy do rodiny přichází dítě, které zaplňuje prostor místo dalšího novorozeněte, které rodiče už nechtějí nebo nemohou mít.

I priority navazují na již přednesené body a částečně se s nimi také prolínají. Prioritou je cizí dítě před dítětem vlastním. Vlastní by se možná snadněji vychovávalo, bylo by rodičům více podobné. S novým vlastním dítětem přichází také porod, kterého se nelze vyvarovat, a obzvláště některé pěstounky by ho již nechtěly ve svém věku⁶⁷ znovu absolvovat.⁶⁸ Stanoviska jako toto jsou jedním z nejběžnějších důvodů k pěstounské péči a právě ustoupení od potřeby mít dalšího vlastního potomka a přijetí dítěte, které je nezajištěné a bezprizorní, se stává hlavní prioritou a předností pěstounské péče.

Co se týče vztahů, které se s příchodem dítěte nově formují, máme zde několik rovin. Jednou z nich jsou již několikrát zmiňované vztahy uvnitř rodiny, které proto nebudu již podrobněji rozebírat. Dále jsou to vztahy vůči okolí, na které jsme se zaměřili v kapitole 3. Zdůrazňeme proto pouze, že tyto vztahy se mění, s prvním dítětem a dítětem romského původu vzrůstá zájem okolí. Po poměrně krátkém časovém

⁶⁶ Pojem bio-dítě jsem poprvé slyšela na setkání pěstounů, kde se rodiče před společným programem seznamovali a používali tento pojem pro vlastní/biologické děti.

⁶⁷ Podle výzkumu zveřejněného v publikaci *Pěstouni mají právo na služby* je nejvíce pěstounů ve věkovém rozmezí 46 – 50 let. U mužů je to 20%, u žen 19%. (Pramen: Pěstouni mají právo na služby, 686 respondentů a ČSÚ, 2005. in Pěstouni mají právo na služby : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007.

⁶⁸ Mnoho rodičů, hlavně matek, odmítá porod znovu absolvovat s argumentem: „proč mít vlastní, když je na světě tolik dětí, které potřebují rodinu?“

období toto zaujetí vyprchává a vše se vrací do situace a poměrů před pěstounskou péčí. Vztahy s okolím se tak pěstounstvím neposilují, ale ani neoslabují. Na závěr bychom měli uvést, že v případě nesváru bývá pěstounství jeho prostředkem, ne spouštěčem.

Vztahy se ale tvoří i mezi pěstouny, tedy samotnou komunitou. Ne že by vztahy výše popsané nebyly společné všem pěstounům, ale zaměříme se na vztahy pěstounské. Pěstouni v pardubickém kraji se nejčastěji seznamují na pravidelných setkáních o. s. Amalthea, které momentálně probíhají v Chrudimi. O této organizaci se dozvědí díky kontaktu, který jim předá krajský úřad, a někdy i díky informačním e-mailům rozesílaným o. s. novým pěstounům. Pěstouni mají právo se přijet podívat a zhodnotit, zda jim vyhovuje systém, jakým jsou odpolední setkání vedena. Většina pěstounů se ráda zapojí, ať už je pravidelnost jejich návštěv jakákoliv. Někteří jezdí na všechna setkání, někdo pouze na víkendová nebo na tábory a někteří na odpolední kluby.

Vztahy jsou úzce spjaty se společnými zájmy a tím hlavním je pěstounská péče a zvláště pak pěstounské dítě. Jedním ze zájmů, který bývá často zmiňován, je pokusit se uchránit rodinu od kolapsu po přijetí, tedy uchovat si fungující rodinu. Není tedy žádným překvapením, že se pěstouni setkávají, když mají společné zájmy a kromě toho navíc i zážitky (pocity po přijetí), řeší podobné problémy (hyperaktivita, nepřizpůsobivost, problémy ve škole...) a snaží se podobným způsobem navázat vztah s novým dítětem. I proto, že je to s každým dítětem jinak, jsou pěstounská setkání spíše poradnou, kde každý přidá své vlastní zážitky a postupy, které se v jeho případě osvědčily atd. Jak uvádí autoři Wellman a Wortley na příkladu sezdaných lidí, kteří se stýkají hlavně s dalšími sezdanými lidmi, než s někým jiným, protože mají více společných zájmů a témat, nad kterými mohou diskutovat.⁶⁹

Chaskin dále pokračuje, že komunity jsou v určitém smyslu „formovány

⁶⁹ WELLMAN, Barry, WORTLEY, Scot. Different Strokes from Different Folks : Community Ties and Social Support. The American Journal of Sociology. 1990, vol. 96, no. 3

lokální institucí, jako je kostel, sociální kluby [...].“⁷⁰ I v případě komunity pěstounů se dá hovořit o určité instituci, která zaštiťuje jednání, setkání pěstounů a zároveň slouží jako organizátor táborů, právní a sociální poradce. Toto občanské sdružení se jmenuje Amalthea (podrobněji zmíněno již výše v poznámce č. 17) a sídlí v Chrudimi. Poskytuje služby pěstounům, ale zabývá se také například sanací rodiny⁷¹ a dalšími projekty. Nejvíce se ovšem zabývá právě poradenstvím pěstounským rodinám. Tyto poradny, jak už bylo naznačeno, nejčastěji fungují během odpoledních setkání, kdy je o děti postaráno dobrovolnicemi a rodiče se schází aby si nezávazně pohovořili, probrali problémy, se kterými se setkali, a vzájemně si poradili. Pěstouni dokonce uvádějí další pěstouny jako jedny z prvních (většinou ihned po širší rodině) při hledání pomoci a poskytování rad. Hlavní účel těchto setkání je ukotven právě v povídání (a následně naslouchání), které pěstounům pomáhá ulehčit v situacích, které pro lidi zvenčí jsou dost často nepochopitelné, někdy až úsměvné.⁷² Jak je tedy patrné, jsou prostory Amálky (jak bývá Amalthea pěstouny familiérně nazývána) pro pěstouny a jejich činnost velmi důležité. Je to právě zde a při podobných setkáních, kdy si pěstouni odpočinou, oddechnou a znovu promyslí svoji situaci, kterou v porovnání s ostatními pěstouny většinou přestanou brát jako tolik tíživou. Právě díky tomuto spojení, které poskytuje určitý pocit sounáležitosti, sdílení a konfrontace s okolím, by se dalo hovořit o vytvoření tzv. „pomyslných společenství“ tak, jak je popisuje Benedict Anderson.⁷³ Tato sounáležitost se totiž nevztahuje pouze na pěstouny, kteří si jsou již známi, ale i na všechny ostatní. Proto pokud se náhodně potkají dvě rodiny a zjistí o sobě, že jsou pěstounské, ihned je o čem se bavit (situace s původní rodinou, jak dlouho bylo dítě v ústavu a jak dlouho je u rodiny, jestli je dítě hyperaktivní atd.) a nové vztahy se tak

⁷⁰ CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. Social Service Review. 1997, is. December

⁷¹ V programu sanace rodiny se pracovníci o.s. Amalthea snaží pomoci rodičům vytvořit bezpečné rodinné prostředí, které umožní setrvání dítěte v jeho biologické rodině anebo urychlí jeho návrat z ústavní výchovy. Více na webových stránkách o. s. Amalthea <<http://www.amalthea.pardubice.cz/sr.htm>>

⁷² Např.: úklid chodby, stěžování si na psy a hluk, atd.

⁷³ ANDERSON, Benedict. Pomyslná společenství. In Pohledy na národ a nacionalismus : Čítanka textů. Praha : Slon, 2003

navazují mnohem snadněji.

Jak jsme si ukázali, pěstouni jako minoritní skupina vykazují zároveň i známky komunity. Sdílí spolu několik důležitých faktorů, jako je víra v děti v pěstounské péči a v dobrý zlomový moment v jejich životě (který může, ale nemusí nutně ovlivnit jejich chování, dosažené vzdělání), důvody příchodu dítěte, priority ohledně rozhodnutí se pro pěstounskou péči, vztahy v rodině, okolí a mezi pěstouny a zájmy, mezi nimiž jsou upřednostňovány ty pěstounské (ale rozhodně se řeší i jiné, jako zahradičství, psi, školy ...). Pěstouni se vzájemně podporují, ovlivňují názory a postoje ostatních, radí si a takto bychom mohli pokračovat. Jsou skupinou, která se stýká v rámci instituce, jež zajišťuje setkání a poradenství v legislativě a sociální sféře. Neposledně se u nich vyskytuje pocit sounáležitosti, který překračuje hranice instituce i hranice územní, protože jde o přítomnost cizího dítěte v rodině, která se v tu chvíli stává hlavním pojítkem.

4.3 Zájmová komunita – *communitas*

Při vyslovení slova komunita si každý představí něco pozitivního. Alespoň tak na to nahlíží polský sociolog Zygmunt Bauman, který ve své knize *Community – Seeking Safety in an Insecure World* píše „To, co toto slovo [komunita] evokuje, je vše, co postrádáme, co nám chybí k plnému pocitu bezpečí, spolehlivosti a důvěry.“⁷⁴ A právě komunita pěstounů, která je založena na určitém zájmu, je schopna tyto pocity poskytnout, obzvláště ve formě, jakou představuje Turnerova „*communitas*“.⁷⁵

Turner popisuje *communitas* jako nestrukturované společenství jedinců, které je určitým způsobem složka „prchavá, těžko uchopitelná [ale rozhodně] ne nedůležitá.“⁷⁶ Dále se *communitas* podle jeho názoru „objevuje tam, kde není struktura“,⁷⁷ tedy spíše ve skulinách společenské struktury.

⁷⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Community – Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge : Polity (in association with Blackwell Publishing Ltd.), 2007. p. 3

⁷⁵ TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. Brno : Computer Press, 2004

⁷⁶ *Ibid.* 124 s.

⁷⁷ *Ibid.* 123 s.

Začněme tím, že si tedy podrobněji rozebereme Turnerův přístup na příkladu pěstounů. To, co Turner popisuje ve své knize, se týká přechodových rituálů. Přesto se tento model dá použít i mimo rituály a nakonec i v prostředí pěstounské komunity můžeme najít některé podobné motivy. Oproti komunitám jsou *communitas* dočasné a neuchopitelné. *Communitas* jsou založeny na přítomnosti, jsou více spojené s časoprostorem. Daly by se přirovnat k Baumanovým citovým/estetickým komunitám (*aesthetic communities*), jejichž vazby nejsou zavazující a jsou bez následků. Bauman je dále přirovnává k zábavnímu parku:

„Jako atrakce nabízené v zábavním parku, vazby v estetických komunitách jsou ‚zážitkové‘, a to zážitkové na jednom určitém místě – neberou se domů, aby se konzumovaly v jednotvárné rutině den za dnem.“⁷⁸

Tyto zážitky z *communitas*, změna statutu a vzájemné propojení jsou společnými setkáními posilovány, znovu obnovovány a bývá jich nabýváno opakovaně. Z těchto důvodů se ale *communitas* a komunita navzájem nevylučují. Pouze *communitas* je v prostředí pěstounů jakousi podsložkou jejich komunity.

Ačkoliv jsem nejprve zmínila, že se nejedná o žádný způsob rituálu, i zde můžeme najít různé fáze rituálnosti. V tomto textu vycházíme z předpokladu, že v setkání pěstounů se vyskytuje určitá forma liminarity. Pěstouni zde vystupují ze svých běžných rolí a stávají se společností, která je založena na společných zájmech, která nemá pevně dané zákony, pravidla, nezakládá se na žádných obyčejích, které by byly vázány na společnou minulost. Naopak, existuje pouze v přítomnosti. Toto jsou Turnerem zohledňované předpoklady, které musí být splněny, abychom mohli skupinu považovat za *communitas*.

V případě pěstounů jsou těmito zájmy pěstounské děti, dále začlenění dětí do rodiny a fungování rodiny po přechodu do pěstounství – proto zájmová komunita. Oproti tomu původ rodičů a cesty (myšlenkové),

⁷⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Community – Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge : Polity (in association with Blackwell Publishing Ltd.), 2007. p. 71 - 72

kterými prošli, než se pro náhradní rodinnou péči rozhodli, jsou různorodé (i přes podobné motivy, jak bylo probráno v kapitole 3.3). Dalším aspektem je, že se pěstounství nedědí z generace na generaci (jako třeba majetek nebo rodné příjmení). Z těchto důvodů nejsou pěstouni svázáni žádným odkazem z minulosti, žádnými povinnostmi.

Dalším rozdílem mezi pěstounskou komunitou a *communitas* je místní určení, časovost a hlavně provázanost s o. s. Amaltheou. Ačkoliv jsme to nastínili výše, podíváme se na toto právě ve vztahu Amalthey a průběhu setkání jejích členů. V celku nepochybně jak komunita, tak *communitas* jsou s Amaltheou propojeny, ovšem dá se zde najít nepatrný rozdíl. Ukažme si to na odpoledním setkání neboli tzv. odpoledním klubu (obdobný průběh lze najít i na setkáních víkendových nebo táborech). Amalthea poskytuje prostor, zajišťuje dobrovolnice a program jak pro děti, tak v některých případech i pro dospělé.

Ve chvíli, kdy rodiče přijíždějí, jsou členy komunity pěstounů. To znamená, že splňují požadavky, které je klasifikují jako pěstouny (viz předchozí kapitoly), stále mají zodpovědnost za své děti a setkávají se na půdě zaštiťující instituce. V určitou chvíli se oddělí od dětí, které jsou od té chvíle pod dohledem dobrovolnic, a odcházejí do jiné části budovy. Tento přechod by se dal charakterizovat jako liminární. Během něj totiž rodiče opravdu přicházejí o momentální zodpovědnost nad svými dětmi a přecházejí do prostoru, kde se odehrává sezení pěstounů. Sezení, které už není strukturovaným setkáním, ale doménou *communitas*, poskytuje prostor, v jehož rámci se celá společnost stává méně závislá na struktuře sdružení.⁷⁹ Proto nejen pěstouni (přestávající být v daný okamžik rodiči, ale ne zcela bez závazků k dětem), ale i pracovníci (opouští postavení autority, vstupují do role rádce a průvodce) mění během sezení svůj status.⁸⁰ V tomto spojení odděleného,

⁷⁹ Toto je samozřejmě ideální plán takového setkání. Nicméně tak, jak bylo setkání popsáno, i funguje. Ovšem v praxi se stává, že dobrovolnice nemají dostatečně silnou autoritu a rodiče jsou proto často přivolávání, aby své děti usměrnili a vyřešili s nimi problém. I přesto idea oddělených programů převládá a děti se postupem času (s tím, jak přichází častěji) toto naučí dodržovat a pomáhat s mladšími dětmi.

⁸⁰ Tedy vztaženo na Turnera bychom mohli mluvit o mladých chlapcích a jejich učitelích, během přechodového rituálu mezi dětstvím a dospělostí.

samostatného prostoru a změny statusu se dá hovořit o liminární fázi a *communitas*, tak jak ji popisuje Turner.

Zaměřme se proto přímo na tuto fázi, kdy pěstouni vstupují do liminární fáze a společně tvoří *communitas*. Turner přímo píše:

„V Rites de passages jsou lidé uvolněni ze struktury do *communitas*, aby se zpět do struktury vrátili obrozeni zážitkem *communitas*. Je jisté, že žádná společnost nemůže bez této dialektiky řádně fungovat.“⁸¹

Z toho můžeme usuzovat, že ve chvíli, kdy jsou pěstouni ve společnosti dalších pěstounů, nastává fáze – liminární –, ve které neplatí úplně pravidla většinové společnosti. Na mysli mám především vztah k vlastním dětem. V průběhu takovýchto setkání se rodiče a děti pohybují v jiném prostoru, mají jiný program a schází se opět až po skončení programu. Pěstouni tak opouští tradiční postavení rodičů (tedy přímou zodpovědnost za děti v danou chvíli) a tímto vstupují do mezifáze/liminární fáze.

Tolik k oddělenosti a statutu. Podívejme se ale ve zkratce ještě na průběh takovéhoho sezení. Je až překvapující, kolik lidských setkání zahrnuje úvodní rituální část. Tato *communitas* zařazuje na začátek setkání úvodní sekvenci, která sestává z takových prvků jako představení se, poslední zážitky. Tedy pokud se přijedou podívat noví pěstouni, začíná se právě s představováním, ve kterém zmiňují svá jména, bydliště, počet tzv. bio-děti, počet pěstounských dětí, jak jsou u nich dlouho a popřípadě, proč se pro pěstounství rozhodli. Další fází jsou zážitky, které pěstouni poslední dobou (většinou od posledního setkání) s dětmi zažili. Pozoruhodné je, že v této části se vypráví převážně pozitivní zážitky. Na ty negativní přichází čas až posléze. V té chvíli vstupují do konverzace i pracovníci už v roli průvodců.

Nyní se podívejme, jaké typy *communitas*, tak jak je popisuje Turner, můžeme mezi pěstouny najít. V první části setkání se zde objevuje *communitas* spontánní/existenciální. Ta se vyznačuje neexistencí struktury. Proto je pro ni charakteristické vítání se, představování se,

⁸¹ TURNER, Victor. Průběh rituálu. Brno : Computer Press, 2004, 125 s.

tedy tvorba rovnosti mezi zúčastněnými. Postupně ale, jak bylo naznačeno, při některých tématech začnou pracovníci vstupovat do konverzace, procesu sdílení, a vnáší tím do nestrukturované *communitas* první pravidla. Tím se tedy začíná tvořit prvotní struktura. Turner přímo říká: „*Communitas* si sama brzy vytvoří strukturu, v níž se volné vztahy mezi jednotlivci změny v pravidly řízené vztahy mezi společenskými rolemi.“⁸² Tato *communitas* obsahující již určitou formu struktury, která se ale stále liší od běžných pravidel většinové společnosti, včetně rolí jedinců v ní, se nazývá normativní. Turner k ní uvádí, že

„díky působení času, díky mobilizaci a spravování prostředků a nutnosti společensky řídit členy skupiny při naplňování těchto cílů se existenciální *communitas* přeskupuje do trvalého společenského systému [...]“⁸³

Právě tyto vstupy, které usměrňují vývoj rozhovorů, poskytují strukturu uvnitř skupiny. Ta ji následně akceptuje a přechází tak k další části liminárního stádia (normativní *communitas*) a blíží se jejímu konci. To je, jak jsem uvedla, ohraničeno hlavně časem a prostorem, a proto po určité době končí (v tomto prostředí jsou to přibližně dvě hodiny). Po této době se pěstouni vrací ke svým dětem. To jest zpětně za ně přebírají plnou zodpovědnost, vrací se do pozice a role rodičů, což přeneseně znamená, že vystupují z liminární fáze, vrací se zpět do strukturované společnosti a nabývají zpět svých rolí. Jak jsem již zmínila, Turner píše, že bez přechodových rituálů a tedy liminární fáze a zážitku přineseného z *communitas*, nemůže „žádná společnost [...] řádně fungovat.“⁸⁴

Pěstouni tak na každém setkání nabírají novou sílu, cítí se být povzbuzeni. Nejlépe toto shrnují a potvrzují slova jedné z respondentek:

„Člověk zjistí, že na tom není tak zle, že jeho děti nejsou ty nejvíc hyperaktivní, ty nejvíc zlobivý, že ti neustále

⁸² TURNER, Victor. Průběh rituálu. Brno : Computer Press, 2004, 130 s.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ TURNER, Victor. Průběh rituálu. Brno : Computer Press, 2004, 125 s.

nevyhrožujou odchodem, nekradou, vlastně že máš doma docela hodný děti. Každý takový setkání je pro mě důležitý, protože vim, že lidi, který tam seděj se mnou, to maj doma stejný, nebo ještě divočejší, a že když to budu vyprávět jim, tak mě budou poslouchat, budou mi věřit a nakonec mi třeba ještě poraděj. Když pak jedu domů, cejtim se podstatně líp, zase věřim, že děláme dobrou věc, a hlavně, že to co zažívám, je vlastně úplně normální a taky pěkný.“

4.4 Shrnutí

V této závěrečné kapitole jsme se na pěstouny dívali jako na menšinu, komunitu a *communitas*. Ke snaze pěstouny takto popsat jsem došla během výzkumu, kdy jsem si nejprve začala uvědomovat, že pěstounství díky některým specifikům klasifikuje lidi (a celé rodiny), jež se pro pěstounství rozhodli, jako menšinu.

Nejprve v tomto popisu uvádím odlišnou stavbu rodiny. Ačkoliv připouštím, že v dnešní české společnosti je počet „nestandardních“ rodin⁸⁵ vyšší, a společnost je proto více toleruje, je pěstounská rodina svou skladbou od počátku rozdílná. Děti, které do rodiny přichází, nemají žádný příbuzenský vztah ke zbytku rodiny, ani ho oficiálně nenabudou po příchodu, mají jiné příjmení a nesou si zážitky (a traumata), která nová pěstounská rodina nezná. Rodina do tohoto naprosto nového vztahu s cizí osobou vstupuje s ochotou podělit se o svůj prostor, svůj čas a emoce. Toto vše rodiče podstupují s rizikem, že nově příchozí dítě může být vlastními dětmi pocíťováno jako konkurence, ohrožení vazeb k rodičům a následné narušení rodinných vztahů.

Přes tyto znaky, společně s konceptem vzájemného porozumění, se dostáváme k náhledu na pěstouny jako na komunitu. Jako hlavní definici komunity jsme zde uváděli charakteristiku Roberta Chaskina. Na základě ní jsme potom postupně probírali pěstouny z hlediska jejich

⁸⁵ Např. svobodné matky, svobodní otcové, rozvedené rodiny, rodiny založené partnery, kteří již předtím byli součástí jiné rodinné jednotky.

společně sdílené víry (pěstounství pro dobrou věc, poskytnutí dobrého zázemí a výchovy), okolností (touha po dítěti/sourozenci, potřeba někomu pomoci), priorit (raději než další vlastní dítě, pomoci někomu dalšímu, protože opuštěných dětí je na světě dost), vztahů (rodinné, v okolí bydliště, mezi pěstouny) a zájmů (Wellman, Wotrley – potřeba stýkat se více s lidmi s podobným zájmem). Chaskin dále klade důraz ještě na zaštiťující a formující organizaci, kterou v případě této komunity můžeme najít v občanském sdružení Amalthea. A konečně pěstouni si vzájemně poskytují podporu, rady a utěšení. Myslím, že na základě předložených informací a argumentů můžeme pěstouny chápat jako komunitu .

V poslední části této kapitoly jsem se na pěstounskou komunitu dívala z perspektivy Turnerových *communitas*. Toto jsem ilustrovala na příkladě odpoledních klubů (setkání pěstounských rodin). V rámci těchto setkání pěstouni přijíždějí jako součást společnosti a jako členové komunity. Po příjezdu a „odevzdání“ dětí do péče dobrovolnic vstupují do liminární fáze, ve které se stávají členy nejprve existenciální/spontánní *communitas* a posléze normativní *communitas* s počínající strukturou, vnášenou prostřednictvím pracovníků/průvodců. Pěstouni se po určité době vrací z této liminární fáze do společenské struktury a nabývají opět svých statutů a rolí (rodiče, zodpovědnost za děti ...). *Communitas* tak splňuje svou funkci přinést skrze její prožití pěstounům nový pohled na věc, pocit obrození. Pěstounská setkání můžeme proto v kontextu časoprostoru charakterizovat jako formu *communitas*, tak jak ji popisuje Turner.

5 ZÁVĚR

Prvotním záměrem této práce bylo popsat vztahy pěstounů a jejich sousedů. V úplně první části jsme se krátce zabývali charakteristikami rodiny a specifikou rodiny pěstounské. Pak jsme přešli k samotnému a stěžejnímu tématu, tedy k sousedství a vztahům, které mezi sebou sousedé a pěstouni mají. S postupem času, na základě samotného výzkumu a studia literatury, jsem došla k závěru, podobně jako Wellman, že sousedství a komunita nejsou v kontextu současné české společnosti již více synonymem.⁸⁶ Naopak – případy, kdy tomu tak je, jsou spíše exklusivní raritou a, jak popisuje americká antropoložka Hermann na příkladě amerických měst, existují snahy, jak je v tomto prostoru znovu vybudovat.⁸⁷ Přátelské vztahy navázané mezi sousedy se vyskytují spíše výjimečně (v našem případě se většinou opět jednalo o jedince s podobnými zájmy – děti). Dále ukazují, že ani dnešní sousedství, přes ztrátu jeho původní funkce jako komunity – sdílení pozitiv/negativ, výpůjčky, výpomoc, atd., není zcela odosobněné. V této kapitole jsme se z perspektivy obou skupin (tedy pěstounů a jejich sousedů) dále zabývali způsobem, jakým pěstouni a sousedé sdílí informace, pocity atd, a jejich intenzitou. Dále jsme se věnovali také možným motivacím a důvodům vedoucím k pěstounství, roli etnicity a lokality, a v neposlední řadě také otázce, zda může pěstounství sloužit příkladem někomu z okolí. (Podrobné shrnutí tohoto tématu je v kapitole 3.6).

Následující část této práce nabídla na pěstounství další pohled, tentokrát jako na minoritu, komunitu a v závěru jako na Turnerovu *communitas*. Tato kapitola byla do práce zařazena hlavně jako protipól k problematice sousedství. To, co vytváří z pěstounů komunitu, jsou právě znaky, které je z pohledu majority (kterou v tomto případě představují sousedé) kategorizují jako minoritu. Komunitu jsme pak popisovali především v Chaskinově perspektivě a v tomto rámci jsme

⁸⁶ WELLMAN, Barry. Community : From the Neighborhood to the Network. COMMUNICATIONS OF THE ACM. 2005, vol. 48, no. 10.

⁸⁷ HERRMANN, Gretchen M. Garage Sales Make Good Neighbors : Building Community through Neighborhood Sales. Human Organization. 2006, vol. 65, no. 2.

popsali i její specifika, včetně funkce o. s. Amalthea jako zaštiťující instituce.⁸⁸

Protože jsem se v poslední části této kapitoly snažila popsat pěstounskou komunitu jako *communitas*, přirozeně jsem vycházela z Turnera.⁸⁹ V rámci této části jsem popsala stádia *communitas*, její liminární podobu a význam, který má pro život pěstounů. (Podrobné shrnutí této problematiky je v kapitole 3.6).

Tato práce, pojatá jako sonda zaměřená přímo na pěstouny a sousedy, by tedy díky svému zaměření mohla posloužit jako základ při dalším výzkumu. V případě této práce, která nemá ambice podat obecně platný rozbor této problematiky, byl počet hlavních respondentů dostačující. Pro budoucí výzkum by bylo příhodné použít podobný postup, zaměřit se pouze na některá témata, zato více do hloubky, a rozšířit počty respondentů. Práce by pak mohla lépe popsat situaci i v jiných lokalitách a přispět tak k většímu zmapování této specifické menšiny.

Podle mého názoru tkví výhoda uplatnění antropologie na danou problematiku v přístupu komentování a zasazování do širších souvislostí. Myslím proto, že právě komunity/*communitas* a možné hranice mezi majoritní společností a minoritou, identita, význam genů a kultury v procesu socializace a asimilace apod. jsou i v dnešní antropologii stále velmi aktuálním tématem, a proto by bylo vhodné se jimi zabývat. Na příkladu pěstounů/pěstounství je možné ilustrovat tyto fenomény a následně je v dalších sférách aplikovat při začleňování jiných menšin (např. při přístupu k romským dětem ve školách).

⁸⁸ CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. *Social Service Review*. 1997, is. December,

⁸⁹ TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2004.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ INFORMACÍ

6.1 *Seznam použité literatury*

ANDERSON, Benedict. Pomyslná společenství. In HROCH Miroslav. Pohledy na národ a nacionalismus : Čítanka textů. 1. vyd. Praha : Slon, 2003. s. 239-269. ISBN 80-86429-20-1.

ARCHEROVÁ, Caroline. Dítě v náhradní rodině : nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině. Přeložila Petra Vlčková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 120 s. ISBN 80-7178-578-4.

BAUMAN, Zygmunt. Community – Seeking Safety in an Insecure World. 6th is. Cambridge : Polity (in association with Blackwell Publishing Ltd.), 2007. p. 168. ISBN: 978-0-7456-2635-2

BERNARD , H.Russell. Research Methods in Anthropology : Qualitative and Quantitative Methods. 3rd edition. New York : 2002. 560 s.

GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha : Argo, 2001. s. 596. ISBN 80-7203-124-4.

HERRMANN, Gretchen M. Garage Sales Make Good Neighbors : Building Community through Neighborhood Sales. Human Organization. 2006, vol. 65, no. 2, s. 181-191.

CHASKIN, Robert J. Perspectives on Neighborhood and Community : A Review of the Literature. Social Service Review. 1997, is. December, s. 521-547.

MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk (ed.) . Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 184 s. ISBN 80-7178-304-8.

MEAD, Margaret. Our Educational Emphases in Primitive Perspective. The American Journal of Sociology. 1943, vol. 48, no. 6, p. 633-639

MURPHY, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. 2. vyd. - dotisk. Praha : SLON, 2006

PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova : příručka (nejen) pro učitele. 1. vyd. Praha : Triton, 2006. 264 s. ISBN 80-7254-866-2.

Občanské Sdružení Rozum a Cit. Pěstouni mají právo na služby : Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči. Praha : Rozum a Cit, 2007. 241 s.

SKUPNIK, Jaroslav. Manželství a sexualita z antropologické perspektivy.(In) MALINA, Jaroslav. (Ed.) Panoráma biologické a sociokulturní antropologie : Modulové texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů. Brno : Nadace Universitas Masarykiana/Masarykova univerzita v Brně/NAUMA, 2002.

TURNER, Victor. Průběh rituálu. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2004. 196 s. ISBN 80-722-6900-3

VINCENT, Joan. Anthropology and Politics : Visions, Traditions and Trends. Tuscon. University of Arizona Press. 1990. 467 p.

VRTBOVSKÁ, Petra. Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma : průvodce pro pěstouny. Praha : Natama, 2006. 43 s.

VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. (Eds.) . Sociální Psychologie. 2. vyd – přeprac. a rozšíř.Praha : Grada Publishing, 2008

WELLMAN, Barry. Are personal communities local? A Dumptarian reconsideration. Social Networks. 1996, no. 18, s. 347-354.

WELLMAN, Barry. Community : From the Neighborhood to the Network. COMMUNICATIONS OF THE ACM. 2005, vol. 48, no. 10, s. 53-55.

WELLMAN, Barry, WORTLEY, Scot. Different Strokes from Different Folks : Community Ties and Social Support. The American Journal of Sociology. 1990, vol. 96, no. 3, s. 558-588.

WILSON, Edward O. O lidské přirozenosti. Praha : Lidové Noviny, 1993. 247 s. ISBN 80-7106-076-3.

6.2 Seznam další literatury související s tématem

Literatura autorkou prostudovaná, v práci však necitovaná, ani neparafrázovaná

Adopce.com. Průvodce náhradní rodinnou péčí, brožura, Adopce.com, 2004

BARNES, Sandra L. DETERMINANTS OF INDIVIDUAL NEIGHBORHOOD TIES AND SOCIAL RESOURCES IN POOR URBAN NEIGHBORHOODS. Sociological Spectrum. 2003, no. 23, s. 463-497. ISSN: 0273-2173 print/1521-0707 online.

BUBLEOVÁ, V., BENEŠOVÁ, L. Náhradní rodinná péče. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2004.

ERIKSEN, Thomas H. Antropologie multikulturních společností : Rozumět identitě. Praha/Kroměříž : TRITON, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

HROCH, Miroslav. Pohledy na národ a nacionalismus. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. 451 s. ISBN 80-86429-20-2.

NATAMA. Úvod do sociální práce v oblasti NRP-Basic, Boys and Girls Welfare Society, Natama, Praha, 2004

PISELLI, Fortunata. Communities, Places, and Social Networks. The American Behavioral Scientist. 2007, vol. 50, no. 7, s. 867-878.

PRŮCHA, Jan. Interkulturní psychologie. Praha : Portál, 2004. 198 s. 80-7178-885-6.

RYAN, Tony. Vytváření knihy života, pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti : praktický rádce. Praha : Natama, 2006. 76 s.

SARTORI, Giovanni. Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci : Esej o multietnické společnosti. 1. vyd. Praha : Dokořán, 2005. 136 s. ISBN 80-7363-022-2.

SELBY, Henry A. Social Organization. Biennial Review of Anthropology. 1971, vol. 7, s. 283-325.

ŠKOVIERA, Albín. Dilemata náhradní výchovy. Praha : Portál, 2007. 144 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

VRTBOVSKÁ, Petra. Co to je (profesionální) pěstounská péče : Základní informace o náhradní rodinné péči (brožura). Praha : DOM, Natama, 2004., ISIS, Olomouc.

WELLMAN, Barry. The Community Question : The Intimate Networks of East Yorkers. The American Journal of Sociology. 1979, vol. 84, no. 5, s. 1201-1231.

6.3 Internetové zdroje

6.3.1 Internetové články

BÁRTOVÁ, Eliška. Čunek vzorem extrémistů. Už vědí, jak na Romech získat. Aktuálně.cz [online]. 1. 5. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=635938>>.

Český statistický úřad / ČSÚ : 4007-08, Vývoj obyvatelstva České republiky, obsah / ČSÚ [online]. 2008 [cit. 2009-05-24]. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/B90043561A/\\$File/400708a3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/B90043561A/$File/400708a3.pdf)>.

SASÍNOVÁ, Petra. *Ohněm proti Romům: Útok byl připravený, tvrdí svědci. Aktuálně.cz [online]. 19. 4. 2009, [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=635128>>.*

6.3.2 Internetové stránky

Adopce.com – projekt náhradní rodinné péče : <<http://www.adopce.com/beta/adopce/>>

Fond ohrožených dětí : <<http://www.fod.cz/>>

NATAMA : <<http://www.natama.cz/>>

Na úřad přes internet – Portál veřejné správy České republiky : <
<http://portal.gov.cz/> >

- Webový odkaz na zákon O rodině 94/1963 Sb. :
<http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/cmd/ad/.c/313/ce/10821/p/8411/_s.155/701?PC_8411_name=o%20rodin%C4%9B&PC_8411_l=94/1963&PC_8411_ps=10>

o.s. Amalthea <<http://www.amalthea.pardubice.cz/>>

- Webový odkaz na Sanaci Rodiny : <<http://www.amalthea.pardubice.cz/sr.htm>>
- Webový odkaz na Centrum Náhradní Rodinné Péče :
<<http://www.amalthea.pardubice.cz/cnrp.htm>>

7 Seznam příloh

Fotografie, které jsem vybrala do těchto příloh, sice neilustrují přímo setkání pěstounů/rodičů, ale je na nic patrné, že děti přijíždějící na takováto setkání mají vlastní program. Rodiče v tou samou dobou rozebírají vlastní program.

Všechny fotografie uveřejněné v těchto přílohách pochází ze soukromého archivu autorky.

Fotografická příloha č. 1 – Fotografie pochází z týdenního letního tábora u Svratouchu v červenci 2008. Na fotografiích se zachycen den, kdy děti nacvičovali a připravovali divadlo, včetně kostýmů, dramaturgie a kulis, pro své rodiče.

Seznam obrázků

- obr. č. 1 – příprava kulis
- obr. č. 2 – příprava divadelní hry
- obr. č. 3 – příprava kostýmů
- obr. č. 4 – příprava kostýmů
- obr. č. 5 – publikum
- obr. č. 6 – herci

Fotografické příloha č. 2 – Fotografie pochází z víkendového pobytu pěstounů u Chocně v říjnu 2008. Díky pěknému počasí bylo možné vyrobit vlastní draky a ty potom pouštět během procházky na kopci.

Seznam obrázků

- obr. č. 7 – výlet do okolí
- obr. č. 8 – tvorba draků
- obr. č. 9 – pouštění draků
- obr.č. 10 – pouštění draků
- obr. č.11 – pouštění draků
- obr. č. 12 – oprava porušených draků
- obr. č. 13 – pouštění draků
- obr. č 14 – na cestě zpět

7.1 Fotografická příloha č. 1

Letní tábor pro pěstounské rodiny u Svratouchu – Amalthea, červenec 2008

obr. č. 1 – příprava kulís

obr. č. 2 – příprava divadelní hry

obr. č. 3 – příprava kostýmů

obr. č. 4 – příprava kostýmů

obr. č. 5 - publikum

obr. č. 6 - herci

7.2 Fotografická příloha č. 2

Víkendové setkání pro pěstounské rodiny u Chocně – Amalthea, říjen 2008

obr. č. 7 – výlet do okolí

obr. č. 8 – výroba draků

obr. č. 9 – pouštění draků

obr.č. 10 – pouštění draků

obr. č.11 – pouštění draků

obr. č. 12 – oprava porušených draků

obr. č. 13 – pouštění draků

obr. č 14 – domlouvání strategie